

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра дошкільної педагогіки і психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ НАРОДНОЇ ГРИ

Виконала:

Замкова Марина Сергіївна

магістрантка спеціальності 012 Дошкільна освіта
ОПП Дошкільна освіта

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент
С. А. Тітаренко

Допущено до захисту
«25» листопада 2021 р.

Завідувач кафедри

_____ Л.П. Загородня _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Дата захисту: «__» _____ 20__ р.

Національна оцінка _____

Кількість балів: _____ Оцінка ECTS _____

Підписи членів ДЕК:

_____
_____
_____
_____

Глухів - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ НАРОДНОЇ ГРИ	8
1.1. Стан дослідження проблеми виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку в теорії та практиці дошкільної освіти.....	8
1.2. Особливості виховання патріотичних почуттів у старших дошкільників.....	16
1.3. Народна гра як засіб патріотичного виховання старших дошкільників	25
Висновки до 1 розділу.....	37
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ НАРОДНОЇ ГРИ	39
2.1. Визначення рівня вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.....	39
2.2. Система роботи з виховання патріотичних почуттів у старших дошкільників засобом народної гри.....	50
2.3. Аналіз результатів дослідження впровадження системи роботи з виховання патріотичних почуттів у старших дошкільників засобом народної гри.....	57
Висновки до 2 розділу.....	62
Висновки.....	65
Список використаних джерел.....	71
Додатки.....	78

ВСТУП

Проблема патріотичного виховання сьогодні заходиться у центрі уваги суспільства, оскільки події на сході України великою мірою є одним з результатів неухважності до громадянського виховання у нашій державі.

Патріотичне виховання дошкільників – це не тільки виховання любові до рідного дому, сім'ї, закладу дошкільної освіти, міста, рідної природи, культурних надбань свого народу, своєї нації, толерантного ставлення до представників інших національностей, а й виховання шанобливого ставлення до працівника і результатів його праці, рідної землі, захисників Батьківщини, державної символіки, традицій держави і загальнонародним святам.

Сьогодні відзначається гостра необхідність активізації процесу виховання патріотизму дошкільника. Діти в цьому віці дуже допитливі, чуйні, сприйнятливі. Вони легко відгукуються на всі ініціативи, вміють щиро співчувати і співпереживати. Для вихователя цей час дуже сприятливий, адже в цьому віці виникають великі можливості для систематичного і послідовного морального виховання дітей. В період дошкільного дитинства відбувається формування духовної основи дитини, емоцій, почуттів, мислення, процесів соціальної адаптації в суспільстві, починається процес усвідомлення себе в навколишньому світі. Саме цей відрізок життя людини є найбільш сприятливим для емоційно-психологічного впливу на дитину, так як його образи дуже яскраві і потужні, і тому вони залишаються в пам'яті надовго, а іноді і на все життя, що дуже важливо у вихованні патріотизму [28].

Сутність та розуміння поняття «патріотизм» вказані в Законі України «Про дошкільну освіту». Так, у ньому наголошується: одним з головних завдань дошкільної освіти є «виховання в дітей шанобливого ставлення до родини, Батьківщини, поваги до народних традицій та звичаїв, рідної та державної мови, національних цінностей українського народу».

Зміст патріотичного виховання конкретизовано у «Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті», «Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти» й «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності». Зокрема, в останньому документі зазначається: «...важливою якістю українського патріотизму повинна бути турбота про благо народу, сприяння становленню і утвердженню України як правової демократичної соціальної держави, готовності відстояти незалежність Батьківщини».

Процес формування патріотичних почуттів залежить від дієвої державницької позиції кожного громадянина. Тому ключовим завданням суспільства завжди буде виховання поколінь гуманістів і патріотів, для яких першочерговим ідеалом є єдність особистих та національно-державних інтересів.

Проблема патріотичного виховання представлена в низці психолого-педагогічних досліджень. Зокрема вона висвітлюється в працях класиків педагогічної думки Б. Ананьєва, Г. Ващенко, Б. Грінченка, Я. Коменського, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського, а також сучасних наукових дослідженнях Л. Артемової, І. Беха, Л. Божович, М. Болдирева, О. Денисюк, П. Ігнатенка О. Каплуновської, О. Кононко, Н. Косаревої, Л. Крицької, М. Машовець, В. М'ясищева, В. Поплужного, О. Стаєнної, К. Чорної, К. Шевчука, та ін. В наукових дослідженнях розглядаються різноманітні засоби: історія України (О. Денисюк, І. Улюкаєва), народознавство (А. Богущ, Н. Лисенко, І. Мар'єнка), гра, переважно народна (Л. Артемова, О. Богініч, Н. Лисенко), заняття фізичною культурою (Н. Левінець, Н. Пангелова, Є. Яхно), мистецтво (Н. Майборода, В. Яковлева) та умови формування патріотизму у дошкільників, зокрема, міжетнічна родина (В. Лаппо, М. Машовець). Увесь масив результату наукових пошуків має бути покладений в основу освітньої діяльності дошкільного навчального закладу.

Перспектива в роботі з дітьми полягає в тому, щоб сформувати у дітей загальнолюдські моральні якості особистості, залучити до джерел

національної культури, виховувати захисника рідної Вітчизни. Вкласти в дітей любов до традицій свого народу можна через ігри. Бо як відомо, гра є основним видом діяльності дітей в закладах дошкільної освіти (далі – ЗДО), тому широке використання надбань народної педагогіки і культури сприятиме кращому засвоєнню знань дітей в дошкільному закладі.

Передбачені державним стандартом принципи національної спрямованості освіти, які окреслені Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні, реалізується з допомогою використання українських народних ігор в освітньому процесі закладів дошкільної освіти [4]. Оскільки граючи в народні ігри, дошкільники не тільки засвоюють рідну мову, а й ознайомлюються зі здобутками фольклору – закличками, мирилками, лічилками, дражнилками, вчать використовувати їх у різних життєвих ситуаціях.

Жива гра дає дитині можливість насолоджуватись вільним проявом своїх фізичних і духовних сил, на нашу думку, саме гра, як класична і улюблена форма роботи дітей буде максимально сприятливою для патріотичного виховання. Адже ідея впровадження методів народної педагогіки історично розвивалася та вдосконалювалася самотужкою вітчизняною педагогікою.

Традиційні народні рухливі ігри, будучи частиною культурно-історичної спадщини українського народу мають значні можливості для вирішення багатьох завдань, дошкільної освіти, зокрема, залучення дітей до культури українського народу, виховання в них національної свідомості, формування стійкого інтересу до матеріалу народознавчого змісту, що, у свою чергу, закріплює в свідомості дітей патріотичну складову світогляду.

Відродженню та ефективному впровадженню в освітній процес народних ігор присвячено чимало сучасних наукових досліджень відомих науковців: Е. Вільчковського, А. Волчинського, Н. Луцан, Н. Лисенко, Г. Воробей, С. Матвієнко, М. Мельничук, Є. Приступи, Н. Химич, А. Цьося [8; 34; 48] та інші. Варта уваги у контексті тематики «Програма українського

патріотичного виховання дітей на молоді» І. Беха та К. Чорної [5]; аспекти національного та патріотичного виховання та розвитку культури спілкування описані класиками педагогічної думки А. Макаренка, С. Русовою, Є. Тіхеевою, К. Ушинським та сучасними науковцями – А. Богуш, Є. Бондаревською, З. Борисовою, О. Газманом, О. Кононко, Т. Піроженко, С. Хаджирадєвою. Питання культури міжнаціонального спілкування розглядають Т. Атрощенко, Н. Гавриш, Н. Таланчук. Виховання патріотизму розглянуті науковими студіями О. Стьопіної, О. Коркішко, І. Мартинюка, В. Паплужного, Ю. Римаренка. Проте, робіт, що чітко описують педагогічні умови формування патріотизму в закладі дошкільної освіти дуже мало, як і відсутні роботи про застосування народних ігор з цією метою, таким чином вивчення питання є актуальним.

З огляду на тему **мета дослідження:** теоретично обґрунтувати і експериментально апробувати систему роботи з виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобом народної гри.

Об'єкт дослідження – процес виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – система роботи з виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобом народної гри.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що процес виховання у старших дошкільників патріотичних почуттів засобом народної гри буде ефективним за таких педагогічних умов:

- добору народних ігор патріотичної спрямованості;
- систематичності проведення народних ігор патріотичного змісту;
- наявності патріотичного осередку в групі дітей старшого дошкільного віку та постійного його поповнення;
- взаємодії з родинами вихованців з патріотичного виховання дошкільників.

Відповідно до мети дослідження і сформульованої гіпотези поставлені наступні **завдання:**

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу з проблематики дослідження, визначити термінологічний апарат.

2. Обґрунтувати вплив народних ігор на виховання патріотичних почуттів у старших дошкільників.

3. Визначити критерії, показники та визначити рівні вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.

4. Розробити систему роботи з виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку з використанням народних ігор.

Методи, використані в дослідженні: вивчення філософської, педагогічної та психологічної літератури; загальнонаукові методи теоретичного дослідження (аналіз джерел, порівняння, класифікація, узагальнення); експериментальні методи – розробка та проведення педагогічного експерименту; емпіричні методи (спостереження, бесіда, тестування) методи збору, обробки і презентації результатів роботи.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що була розроблена та експериментально перевірена система роботи з виховання патріотичних почуттів у старших дошкільників засобом народної гри.

Практична значущість: робота буде цікавою і потрібною для вихователів, педагогічних працівників, методистів, студентів та батьків з виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобом народної гри.

Структура роботи. Магістерська робота складається: зі вступу, двох розділів, рекомендацій, висновків, списку використаних джерел (72 найменування), 9 додатків. Повний обсяг магістерської роботи становить 140 сторінок, основний текст займає 70 сторінок. У роботі подано 9 таблиць, 2 рисунки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ НАРОДНОЇ ГРИ

1.1. Стан дослідження проблеми виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку в теорії та практиці дошкільної освіти

Надзвичайно складне і важливе завдання – це виховання любові до Батьківщини, особливо коли це стосується дітей дошкільного віку. Проте складність викликана саме спробами переносити на дітей «дорослі» показники проявів любові до Батьківщини. Дошкільне дитинство як період становлення особистості має свої потенційні можливості для формування вищих моральних почуттів, до яких і відносяться патріотичні почуття.

Варто зауважити, що патріотичні почуття за своєю природою різнобічні, вони об'єднують усі сторони особистості: розумову, моральну, трудову, естетичну, а також фізичний розвиток і забезпечує вплив на кожную сторону для отримання позитивного результату. На нашу думку патріотичне виховання юного покоління варто розпочати з найдоступнішого, зрозумілішого для дітей – з гри, з народної гри, бо гра і діти – єдине ціле. Для дітей гра дуже потрібна, щоб оволодіти правилами дорослого життя, віднайти сили «стати собою», засобом гри формувати патріотичний складник світогляду дошкільника.

Проте, лише чітке наукове підґрунтя та зрозуміла термінологія допоможе уникнути непорозумінь та плутанини в подальшій практичній роботі вихователя ЗДО. Таким чином розглянемо основні поняття дослідження «патріотичне виховання», «педагогічні умови», та вікову періодизацію дітей дошкільного віку.

Вікіпедія визначає патріотичне виховання як «планомірну [виховну](#) діяльність, спрямовану на формування у вихованців почуття [патріотизму](#),

тобто доброго відношення до Батьківщини та до представників спільної культури або країни» [29]. Таке виховання, за електронною енциклопедією, включатиме «розвиток любові до Батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю батьківщини; інтерес до міжнаціонального спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу. Має застосовування як у сім'ї та школі, так і в державних і громадських організаціях, засновуючись на впевненості в позитивному ефекті такого ж відношення» [29].

В. Сухомлинський визначав патріотичне виховання як «сферу духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується» [38].

На офіційному сайті Міністерства освіти і науки України патріотичне виховання визначено як «комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, освітніх закладів, громадських організацій, сім'ї та інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави» [27].

У діючому Законі України «Про дошкільну освіту» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 49, ст.259) у I розділі, статті 7 йдеться: «виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей Українського народу, а також цінностей інших націй і народів» що, на нашу думку і є патріотичним вихованням.

Діючий Закон України «Про освіту» ((Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380) у статті 6 серед засад державної політики у сфері

освіти та принципів освітньої діяльності містить «виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій». У статті 54 «Права та обов'язки педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу»: «настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму». Таким чином, важливий і особистий приклад, особиста чітка патріотична позиція вихователя, який виховує патріотизм у дошкільників.

Уперше слово «патріот» з'явилося в період французької революції 1789-1793 років. Патріотами у той час називали себе борці за народну справу, захисники республіки на противагу зрадникам Батьківщини із табору монархістів.

Хоча термін «патріотизм» – правічний, на кожному етапі розвитку людство наповнювало його іншим змістом. Ніщо взяте само по собі, відірване від духовності, ні територія, ні клімат, ні національне походження, ні мова, ні підданство – ніщо не утворює Батьківщину. Вона значить більше і глибше, це реальна духовна цінність.

Етимологія слова «патріотизм» має іноземну основу. У латинській мові слово «patria» першопочатково означає походження по батькові, від pater – «батько», далі – «покоління», «рід», «плем'я», «родина», а в цілому перекладається як вітчизна, батьківщина. Смыслове навантаження слова «patriots» у грецькій мові – співвітчизник, земляк. Як бачимо, у цих двох різних древніх мовах поняття патріотизму тотожне, що підтверджує і настільки ж давнє виникнення цього терміна. Згодом він поширився у багатьох інших мовах світу [14].

Словникові інтерпретації показують, що сутність поняття «патріотизм» історично формувалося спочатку на основі родинно-племінних відношень як спектр почуттів відданості своїй родині, роду, племені і як любов до рідної землі і батьківщини. З розвитком суспільних відносин та у зв'язку зі зміною

історичних формацій, перебігу різних подій, пов'язаних з цими змінами, значення патріотизму поступово розширилось і набуло сенсу в духовно-особистісному і соціальному аспектах, тобто стало згустком вираження національної ідеї, світогляду і прояву національної свідомості. Ці та інші категорії патріотизму розглядає галузь філософії.

Новоутворення, що виникають у старшому дошкільному віці як зауважують І. Бех, М. Боришевський, Д. Ельконін, І. Кон засвідчують про можливість і важливість цілеспрямованої роботи з патріотичного виховання дітей.

Патріотизм в психологічних дослідженнях аналізується як синтетичне поєднання когнітивного, емоційного і діяльнісного складників. Так когнітивний складник визначає уявлення дітей про країну, її історію, звичаї, символи тощо. Цей складник реалізує зміст роботи з формування патріотичних почуттів у дошкільників. Безумовно знання є основою для пізнання дошкільником сучасного життя, формування свого ставлення до оточуючого світу, соціуму, Батьківщини. Ключовим у формуванні патріотизму дошкільника є емоційно-ціннісний складник. Він включає систему гуманістичних, моральних цінностей, стійкі оцінювальні ставлення і судження. І нарешті діяльнісний складник містить уміння і навички, що віддзеркалюються в поведінці, а також передбачає усвідомлене виконання дій, пов'язаних з державними та народними символами.

Аналіз низки психологічних праць, в яких висвітлюється проблема формування патріотизму, дозволяє виокремити психологічні механізми формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку.

1. Приклад дорослих, що є зразком для наслідування. Визначну роль відіграє значущий або близький дорослий, оскільки діти значно раніше відчують деяке емоційно-позитивне ставлення, ніж усвідомлено починають оволодівати знаннями (О. Каплуновська). Реальні патріотичні почуття здатний сформувати компетентний патріот – педагоги, батьки, старші члени родини, які разом з дітьми щиросердо радітимуть перемогам національних

учених, спортсменів; на своєму прикладі демонструватимуть любов до українського, намагання зробити нашу країну кращою («розмовляємо державною мовою», «допомагаємо нашій армії», «купуємо українське» тощо). Звичайно патріотичні почуття не виникають самостійно – це наслідок довготривалого виховного впливу на дошкільника, починаючи з раннього віку.

2. Включення емоцій. Емоційний складник в структурі патріотизму є ключовим на даному віковому етапі, адже впродовж дошкільного дитинства емоції є біологічними формами регуляції поведінки й формування розумової сфери [2].

3. Вчинок. Усвідомлення себе елементом нації імовірно тільки в ході діяльності, під час якої дошкільник відчуває сплеск позитивних емоцій. Результативні прояви патріотизму дитини повинні обов'язково зміцнюватися позитивною оцінкою дорослого.

Так як моральний досвід дошкільників обмежений рамками тієї практичної діяльності, у яку вони включаються (гра, спілкування з дітьми і дорослими, праця) то саме це є особливістю прояву патріотичних почуттів дітей.

Діяльнісний складник, як засада патріотизму старшого дошкільника, формується у процесі оволодіння досвіду, соціалізації, залучення його до різних видів суспільної діяльності.

Крім цього низкою психологічних досліджень аргументовано, що основою патріотичної поведінки у дошкільників є чіткий механізм дії, формування систем умовних рефлексів. О. Каплуновська разом з розширенням та поглибленням уявлень, переживань фокусує увагу на закономірності вправління дітей у посильних для них моральних вчинках і поведінці [4].

Процес виховання національної свідомості та самосвідомості спрямований на виховання любові до рідної землі, до свого народу, бажання до праці в ім'я України, опанування національних цінностей (мови, території,

культури), формуванню патріотизму, що сприяє утвердженню національної гідності, залучення дітей до практичних справ розбудови державності, відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, формування почуття гідності й гордості за свою Батьківщину.

Велике значення у вихованні почуття національної гідності має звернення до культурних надбань минулого, сердечне висвітлення історії культури та освіти народу, відкриття невідомих сторінок нашої спадщини тощо.

Наголошуючи на важливості формування почуття любові до України в людині, К. Ушинський писав: «Є лише одна загальна для всіх природжена схильність, на яку завжди може розраховувати виховання: це те, що ми зємо народність. Як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до батьківщини, і ця любов дає вихованню ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з її поганими природними, особистими, сімейними і родовими нахилами. Звертаючись до народності, виховання завжди знайде відповідь і допомогу в живому і сильному почутті людини, яке впливає багато сильніше за переконання, сприйняття тільки розумом, або за звичку, вкорінену страхом покарань. У лиходія, в якого погасли всі благородні людські почуття, можна ще дошукатися іскри любові до батьківщини: поля батьківщини, її мова, її перекази і життя ніколи не втрачають незбагненої влади над серцем людини. Є приклади ненависті до батьківщини, але скільки любові буває іноді в цій ненависті!».

Сучасний погляд на розуміння патріотизму викликane соціальним замовленням української держави в галузі освіти й виховання, яка схарактеризована у Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), «Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти» й «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності». Наприклад, щодо останнього, нормативно-правового документу, то в ньому патріотизм тлумачиться як любов до свого народу, до України. Також зазначається, що «важливою

якістю українського патріотизму повинна бути турбота про благо народу, сприяння становленню і утвердженню України як правової демократичної соціальної держави, готовності відстояти незалежність Батьківщини».

У багатьох наукових роботах, статтях прослідковується думка, що патріотизм – це, перш за все, любов до батьківщини і діяльність на її користь. Ці погляди співпадають із визначенням одного із найавторитетніших енциклопедичних видань Larousse: «Патріотизм – любов до вітчизни, тобто країни, міста, місця де народився, спільноти індивідів, які мешкають на одній землі, єдині у своїх культурних прив'язаностях і в прагненнях захищати свої цінності».

І. Поліщук вказує на те, що «патріотизм – це почуття приязні, відданості, відповідальності до своєї Батьківщини», науковець наголошує, що дитину ще в дошкільному віці необхідно навчити бути приязною (до чого-небудь, бути відповідальною в її малих справах, вчинках) [32, с.1].

Загалом у педагогіці поняття «патріотизм» визначається як моральний і суспільний принцип, що обумовлює ставлення людини до своєї країни, що демонструється в її вчинках і називаються любов'ю до Батьківщини, а саме: піклуванням про інтереси країни та готовність заради них до самопожертви; прив'язаністю до найближчого оточення; шануванням культурних, соціальних, економічних досягнень своєї держави; співчуттям до страждань народу; повагою до історичного минулого [44, с. 356].

Вчені І. Бех та К. Чорна, вийняткову увагу у формуванні патріотичних почуттів приділяють саме емоційно-чуттєвій сфері, оскільки людські емоції і почуття найяскравіше демонструють душевні прагнення і запити людини, її ставлення до дійсності. На їх думку, патріотизм – це «суттєва частина суспільної свідомості, яка проявляється в колективних настроях, почуттях, ціннісному ставленні до свого народу, його способу життя, національних здобутків і достоїнств, культури, традицій, героїчного історичного минулого і сьогоденної розбудови держави як єдиної нації, до безмежних просторів Батьківщини, її природних багатств» [5, с. 23]. Таким чином саме

дошкільний вік найсприятливіший для формування патріотизму, оскільки дошкільники сприймають світ опираючись на особисті емоції, і виховання патріотизму у дитячому колективі сприятиме цілісному ставленню до народу та його історичних здобутків.

У психологічних дослідженнях, патріотизм розглядається як синтетична єдність когнітивного, емоційного і діяльнісного компонентів (їх же можна визначати як і критерії) [14].

Надважливий аспект у роботі з виховання патріотизму – орієнтування дітей на цінність творення, творчої праці та праці взагалі. Людина приходить у світ, який до неї створили інші люди, і приймає його як даність, лише згодом починаючи усвідомлювати: ніщо не виникає без докладання зусиль. Сьогодні, на жаль, період пасивного споживання плодів чужої праці розтягується у багатьох до закінчення школи, а то й на довше. Тому й спостерігаємо повсякчас прояви знецінення праці, недбалого ставлення не лише до власних речей, а й до суспільних: бездумно, заради розваги руйнуються паркові лави, обладнання дитячих майданчиків, сидіння у транспорті, меблі в навчальних закладах тощо [69].

Єдиний спосіб змінити ситуацію на краще – змалку залучати дітей до суспільно корисної трудової діяльності. На щастя, така робота нині набуває поширення. Так, піклуючись про довкілля, діти проявляють свої патріотичні почуття, усвідомлюють істинну суть патріотизму. Сміття, викинуте у смітник, а не на дорогу, набагато патріотичніше за словесні завіряння в любові до Батьківщини на мітингах.

Ми цілковито згодні з цим гаслом, хочемо лише додати: варто не тільки показувати дошкільнятам позитивний приклад, а й розкривати негативні наслідки деструктивних дій, обговорювати конкретні випадки руйнування продуктів людської праці чи заподіяння шкоди природі.

Ознайомлюючи дошкільнят із професіями батьків, слід наголошувати, що їхня праця важлива не лише для добробуту родини, а й для кожної людини, всієї країни: сумлінно працюючи, сплачуючи податки, вони

сприяють розквіту держави. А в багатій, розвиненій державі добре жити кожному громадянину [67, с. 34].

Екологічно, соціально та економічно доцільна поведінка – схвальний прояв дієвого й конструктивного патріотизму, що, на наше переконання, є надзвичайно важливим напрямом спільної діяльності дошкільного закладу і родини.

Особливістю прояву патріотизму в дошкільників є й те, що моральний досвід обмежений рамками тієї практичної діяльності, у яку вони включаються. Таким чином гра для дошкільників є максимально сприятливою формою виховання патріотизму. Окрім того, варто також використовувати посильну працю, спілкування з дорослими, що мають відношення до охорони миру та спокою в державі, тощо. Проте у своєму дослідженні ми зацентруємо увагу на іграх. Але без чіткого визначення педагогічних умов використання гри у процесі формування патріотизму матиме сумнівну ефективність.

1.2. Особливості виховання патріотичних почуттів у старших дошкільників

Почуття любові до Батьківщини розвивається під впливом виховання. У віці від трьох до семи років відбувається виховання громадянських почуттів, накопичення вражень, знань, які в подальшому ляжуть в основу патріотичних почуттів. Враження дитинства створюють основу для прив'язаності до свого народу, до Батьківщини. Вони залишаються на все життя, допомагаючи досягнути складні явища суспільного життя [15].

Здавна ведеться диспут про доступність дітям дошкільного віку таких вищих соціальних почуттів як любов до Батьківщини, здатність зрозуміти сутність явищ суспільного життя. Ще Я. Коменський вважав за необхідне повідомляти дітям дошкільного віку елементарні відомості з галузі історії, географії, політики. К. Ушинський основною метою розповідей дітям про

країну вважав пробудження громадянських почуттів, зародження в дитячих душах понять добра і зла. Живі, образні розповіді про рідну країну доступні розумінню дітей. Американські вчені Робінсон, Споудек стверджують, що дошкільні заклади повинні мати систематизовану програму навчання дітей «ключовим» поняттям історії. Сучасні психолого-педагогічні дослідження Н. Менчинської, Г. Рєпіної, Н. Виноградової, С. Козлової, О. Денисюк, Т. Поніманської, П. Матвієнко та інші доводять, що суспільні зв'язки дитини не обмежуються її ставленням до батьків і ровесників. Дітям дошкільного віку зрозумілі відомості про історію нашої країни, основні суспільні події [63].

Сензитивним періодом для систематичного патріотичного виховання дошкільників є п'ятий рік життя, коли максимально підвищується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ.

Базою патріотичної поведінки у діте дошкільного віку є чіткий механізм дії, розвитку систем умовних рефлексів. О. Каплуновська поряд з поглибленням та розширенням уявлень, переживань, звертає увагу на необхідності вправлення дітей у посильних для них моральних вчинках і поведінці [37].

Як показують дослідження І. Беха, М. Боришевського, І. Кона, новоутворення, що виникають у старшому дошкільному віці, демонструють перспективу і необхідність особливої роботи з патріотичного виховання дітей.

В наукових дослідженнях, патріотизм аналізується як синтетична єдність пізнавального, емоційного і діяльнісного складників [9; 20; 22; 71].

Пізнавальний складник становить уявлення дітей про країну, її історію, символи, звичаї, тощо. Пізнавальний компонент забезпечує зміст роботи з формування патріотичних почуттів. Знання є базою для орієнтування дошкільника в сучасному житті, вироблення власного ставлення до навколишнього світу, суспільства, Батьківщини.

Емоційний складник має визначальне значення у формуванні патріотизму дошкільника. Цей компонент включає стійкі оцінювальні ставлення і судження, систему гуманістичних, моральних цінностей.

Діяльнісний складник містить уміння і навички, що відображаються в поведінці, передбачає усвідомлене виконання дій, пов'язаних з державними та народними символами.

Аналіз психологічних праць, в яких висвітлюється проблема формування патріотизму, дозволила виділити психологічні механізми формування основ патріотизму у дітей дошкільного віку [25; 38; 41; 49].

Приклад дорослих, що є зразком для наслідування дітей. Головну роль відіграє близький або значущий дорослий, тому що діти значно раніше запозичають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають усвідомлено освоювати знання (О. Каплуновська). Реальні патріотичні почуття спроможний виховувати високоосвічений патріот – батьки, старші члени родини, педагоги, які разом з дітьми щиро радітимуть успіхам вітчизняних спортсменів, учених; на особистому прикладі демонструватимуть любов до українського, прагнення зробити державу кращою («знаємо українську історію», «дотримуємося українських традицій», «купуємо українське», «допомагаємо нашій армії», «розмовляємо державною мовою» тощо). Взагалі патріотичні почуття не виникають самі собою – це результат довготривалого виховного впливу на дитину, починаючи з раннього віку.

Специфікою прояву патріотизму в дітей дошкільного віку є й те, що моральний досвід незначний і обумовлюється тією практичною діяльністю, у яку вони включаються (гра, спілкування з дітьми і дорослими, праця) [72].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє виокремити основні напрям формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку, зокрема:

- формування знань про традиції і культуру українського народу;
- вдосконалення уявлень про родину, рід і родовід;

- поповнення знань про явища суспільного життя;
- поповнення знань про історію держави, державні символи, столицю;
- ознайомлення з краєзнавством.

Основні завдання патріотичного виховання дошкільників полягають у:

- виховуванні любові до Батьківщини;
- виховуванні поваги і любові до народу України;
- навчанні цінувати культурні надбання українського народу;
- формуванні основ національної самосвідомості.

Безумовно патріотичне виховання дошкільників повинно вирішувати більше коло завдань, ніж ті, що вказані. Це і виховання шанобливого ставлення до людини-трударя та результатів її праці, рідної землі, захисників Вітчизни, традицій держави, державної символіки, загальнонародних свят, а не лише виховання любові до рідного дому, сім'ї, дошкільного навчального закладу [10].

Важливо схарактеризувати особливості процесу формування у дітей любові до Батьківщини. Доцільно обґрунтувати природу самого патріотичного почуття, його зміст, структуру, а також дослідити його походження, джерела (на основі яких почуттів воно формується, без якої емоційно-пізнавальної основи не може з'явитися це складне інтегральне почуття).

Поняття «патріотизм» – це почуття відданості, приязні, поваги, відповідальності до своєї Батьківщини, і дитину з дошкільного віку варто вчити бути дружньою, бути відповідальною в її малих справах, вчинках.

Перед тим як дитина навчиться співпереживати нещастям та проблемам Батьківщини, вона повинна навчитися співпереживанню. Захоплення теренами країни, її красою та природними багатствами виникає тоді, коли дитину навчили бачити красу безпосередньо навколо себе. Крім цього, перш ніж людина навчиться працювати на користь Батьківщини, необхідно навчити її ретельно виконувати трудові доручення, виховувати любов до праці [23].

Важливо визначити зміст і послідовність роботи з патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Почуття любові до Батьківщини розпочинається з любові до батька й матері, до домівки, дошкільного навчального закладу, рідного міста, оточуючої природи. Суспільні почуття дитини поступово розповсюджуються на більше коло людей, міст, сіл, на всю країну. Здійснюється «інтелектуалізація» почуттів дитини (за Л. Виготським). Їх розповсюдження відбувається в тісному зв'язку з формуванням уявлень і загальних понять «народ», «Батьківщини» тощо. Зміст патріотичного виховання на кожному віковому етапі окреслюється програмами, які враховують його народознавчі, українознавчі та краєзнавчі напрями [53].

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні скеровує на опанування знань про нашу державу, виховання поваги до держаних символів. Діти старшого дошкільного віку повинні знати прапор, гімн, герб України, назву її столиці інших великих міст, важливі географічні назви (Крим, Карпатські гори, Дніпро), пам'ятні місця (Тарасова гора у Каневі, Хортиця, заповідник Асканія Нова тощо). Цьому підпорядковані заняття «Ми живемо в Україні і дуже любимо її», «Пам'ятні місця України», «Українська пісня», «Рідне місто (село)», «Вулиці нашого міста (села)», «Українські символи», «Наш герб» та інші.

Дошкільники повинні поступово осмислювати, що моральний аспект патріотизму полягає у розвитку національної економіки (поява нових робочих місць, заробітна плата працівникам, надійні доходи бюджету, доцільне використання природних ресурсів), і в підтримці національного виробника, і в економічній, господарській доброчесності власників підприємств, і в розвитку меценатства тощо. Вихователь може використати приклади з історії і з сучасного життя країни. Ефективним у патріотичному вихованні дітей дошкільного віку є використання творів художньої літератури, в яких ідеться про історію і сьогодення України, життя дітей і дорослих [61].

Батьківщина для малюка починається з найближчого оточення: з рідного будинку, вулиці на якій живе, дошкільного закладу. Тому педагоги рекомендують таку черговість у вихованні патріотичних почуттів дитини.

- виховання любові до матері і батька;
- виховання любові до дошкільного навчального закладу;
- виховання любові до міста (села) в якому живе;
- формування знань про визначні місця міста (села), його культурну сферу, промисловість, значення міста в масштабах області, країни;
- формування знань про столицю України, символіку;
- формування знань про визначні, заповітні, природоохоронні місця України;
- формування знань про українську армію.

Уявлення про минуле країни формується на основі конкретних суспільних уявлень про сучасність, про факти розвитку країни. Формування суспільних уявлень відбувається в тісному зв'язку з розумовим, моральним, естетичним вихованням.

Засобами патріотичного виховання є: навчальна діяльність; гра; праця; художньо-творча діяльність; самостійна діяльність.

Патріотичне виховання має здійснюватися підчас різноманітної активної діяльності дітей.

Форми роботи з патріотичного виховання: заняття, екскурсії до місць історичних подій, організація виставок, виховні заходи – свята і розваги: «Свято рідної мови», «Екскурсія до країни мови», «Люби і знай свій рідний край», оформлення альбомів, фотоальбомів «Рідкісні рослини і тварини рідного краю», виставки виробів із природного матеріалу, виставки квіткових композицій, спільні з родинами заходи – «День сім'ї» тощо.

Крім цього використовують такі форми роботи:

- організоване спостереження за навколишньою дійсністю, вміло поєднане з читанням художніх творів, слуханням музики, розгляданням картин, малюванням, милуванням рідною природою;

– *систематичні екскурсії* по найвидатніших місцях рідного краю, відвідування музеїв, виставкових залів (якщо немає змоги провести реальну екскурсію, можна здійснити віртуальну – за допомогою інтерактивної презентації);

– *бесіди* з використанням порівнянь, індивідуальних завдань, актуалізації досвіду дітей;

– *трудова діяльність дітей* – участь у благоустрої довкілля та охороні природи;

– відзначення державних та народних свят, пам'ятних дат (22 січня – День Соборності, 29 січня – День пам'яті героїв Крут, 20 лютого – День героїв Небесної Сотні, 8 травня – День пам'яті та примирення, 9 травня – День Перемоги над нацизмом, 28 червня – День Конституції України, 24 серпня – День Незалежності України, 14 жовтня – День захисника України, 21 листопада – День Гідності та Свободи, четверта субота листопада – День пам'яті жертв Голодомору та політичних репресій);

– використання *українського фольклору* – казок, загадок, прислів'їв, приказок, легенд, пісень, танців, хороводних ігор тощо – у діяльності дітей;

– *образотворча діяльність* – ознайомлення дошкільників з народним декоративно-вжитковим мистецтвом, побутом, одягом;

– *участь у волонтерських проектах* («Допоможи ветерану», «Допоможи захиснику України», «Милосердя» та ін.), долучення до благодійних ініціатив близьких дорослих (виготовлення листівок, подарунків до свят для бійців АТО тощо).

Ефективними методами патріотичного виховання є: бесіди: «Моя Україна», «Знати і поважати герб своєї Вітчизни, її прапор, гімн», «Ними гордиться країна», «Рід, родина, рідня»; розповіді вихователя про історію країни, її культурні надбання, читання творів, поезії місцевих поетів; перегляд діафільмів, кінофільмів про рідну країну, працю людей, її природні багатства тощо; рольові ігри, ігри-драматизації, сюжетно-рольові ігри; праця

спрямована на охорону природи рідного краю (виготовлення годівничок, штучних гніздівель, створення мікророзсадників тощо) [37].

Засоби народознавства: *Рідна мова*. «Мова народу – кращий, що ніколи не в'яне і вічно знову розпускається цвіт усього його духовного життя. У мові одухотворяється весь народ... Мова – найважливіший, найбагатший, і найміцніший зв'язок, що сполучає віджилі, сучасні й майбутні покоління народу в одне велике живе історичне ціле... Коли зникає народна мова, – народу нема більше» К. Ушинський.

Історія народу. Знання історії минулого дає змогу пізнати витoki духовності кожної людини, зрозуміти власний родовід, правильно розв'язувати актуальні проблеми сьогодення і передбачати майбутнє.

Етнопедagogіка. Народні виховні традиції, культурно-освітні цінності. Народна виховна мудрість зосереджена в прислів'ях. Наприклад, коли тебе шанують люди добрії, шануйся і сам; межі людьми будь людьми; засиджене яйце завжди бовтун, занявчений син завжди швендяло; батьки дали тобі життя – волю виховай сам; говори мало, слухай багато, а думай ще більше; гни дерево поки молоде, вчи дітей поки малі; вчення – ясний світ, а невчення – маків цвіт; корінь учіння гіркий, але плід його солодкий.

Родинна етнопедagogіка. Сім'я – це народ, нація в мініатюрі. Від рівня культури сім'ї залежить рівень виховання дітей і нації в цілому. Міцна сім'я – міцна держава. Мудрість родинного виховання теж відображають прислів'я. Гарна жінка, гарні діти – тільки жити та радіти, дім тримається не на землі, а на жінці; тут і я, тут і жінка моя, тут і мої діти – любо поглядіти; батько стереже доньку до вінця, а муж стереже жінку до кінця; батьків хліб не навчить як треба жити; діти батька не учать; живемо не батьками, помремо не людьми; не послухаєш батька – матері, то навчить тебе лиха година; яка вода – такий млин, який батько – такий син; добрі діти батькам вінець, а злі діти – кінець [29].

Усна народна творчість – пісні, казки, прислів'я, приказки, думи, легенди, перекази, колискові, забавлянки, заклички, скоромовки, ігри, лічилки, народні прикмети, міфи.

Символіка. Глибокі почуття до рідного краю споконвіку виховували у дітей символи – обереги етнічної пам'яті (верба над ставком, калина в лузі, тополя край дороги, соняшник у полі тощо).

Символіка Запорізької Січі – гетьманські клейноди, булава.

Народні промисли – крелевецькі рушники, петриківський розпис, опішнянська, яворівська, косівська іграшки.

Свята народного календаря – новорічні, весняні, літні, осінні.

Долучаючись до народознавства, діти поступово переконуються, що кожен народ, у тому числі й український, має звичаї, які є загальними для всіх людей. Вивчаючи традиції, народну мудрість, народну творчість, збагачуючи уявлення про народні промисли, вони поступово отримують цілісне уявлення про втілену в художній і предметній творчості своєрідність українського народу. Одночасно у дітей розширюються знання про притаманні для рідного краю професії людей, про конкретних їх представників. Вихователь повинен не стільки турбуватися про розширення знань, скільки про їх творче засвоєння, розвиток почуттів дітей, у дошкільному віці вони залюбки беруть участь у народних святах і обрядах, пізнаючи їх зміст, розвиваючи художні здібності, навички колективної взаємодії.

1.3. Народна гра як засіб патріотичного виховання старших дошкільників

Перспектива в роботі з дітьми полягає в тому, щоб сформувати у дітей загальнолюдські моральні якості особистості, залучити до джерел національної культури, виховувати захисника рідної Вітчизни. Вкласти в дітей любов до традицій свого народу можна через ігри. Бо як відомо, гра є

основним видом діяльності дітей в ЗДО, тому широке використання надбань народної педагогіки і культури сприятиме кращому засвоєнню знань дітей в дошкільному закладі.

Жива гра дає дитини можливість насолоджуватись вільним проявом своїх фізичних і духовних сил.

Ідея про відродження і впровадження методів народної педагогіки, зокрема фольклорної (народної) гри, у роботі закладів дошкільної освіти України не є випадковою. Ця ідея історично розвивалася та вдосконалювалася самобутньою вітчизняною педагогікою.

Відродженню та ефективному впровадженню в освітній процес народних ігор присвячено чимало сучасних наукових досліджень відомих науковців: А. Богущ, Е. Вільчковського, А. Волчинського, Н. Луцан, Н. Лисенко, Г. Воробей, М. Мельничук, Є. Приступи, Н. Химич, А. Цьося та інші.

Традиційні народні рухливі ігри, будучи частиною культурно-історичної спадщини українського народу мають значні можливості для вирішення багатьох завдань, дошкільної освіти, зокрема, залучення дітей до культури українського народу, виховання в них національної свідомості, формування стійкого інтересу до матеріалу народознавчого змісту, бажання пізнати його життя та використовувати в повсякденному житті.

Перші збирачі та записувачі українських народних ігор з'явилися в ХІХ ст. Це етнографічні праці Н. Маркевича, П. Чубинського, О. Богдановича. У Києві було започатковано Клуб друзів гри, учасники якого впродовж 10 років (1973-1983) вирушали в етнографічні експедиції для збирання і записування українських народних ігор. Вони зібрали і опублікували понад 400 українських народних ігор [11, с.18-20].

Народні ігри як засіб виховання дітей високо оцінювали Є. Водовозова, Є. Тихєєва, С. Русова, В. Сухомлинський, О. Усупова, К. Ушинський, та інші. К. Ушинський зауважував на яскраво вираженій педагогічній спрямованості

народних ігор. Кожна народна гра, на його думку, містить у собі доступні форми навчання, вона спонукає до ігрових дій, спілкування з дорослими.

Велике значення гри на розвиток дитини надавав В. Сухомлинський: «Гра – це іскра, що засвічує вогник допитливості» [38]. Ігри та забави складають великий розділ народної дидактики і включають найрізноманітніші її аспекти: мовленнєвий, народознавчий, природничий, оздоровчий, пізнавальний, розважальний тощо.

Слід зазначити, що народні ігри проводяться протягом року. Вони супроводжують свята та національні обряди, у їх змісті відображені сезонні явища, звичаї, пов'язані з хліборобською та землеробською працею, де головними персонажами є птахи та звірі.

Дошкільники опановують перші елементи грамотності, вивчаючи напам'ять вірші, скоромовки, лічилки саме з допомогою народних ігор. Деякі народні ігри сприяють розвитку математичних здібностей (класики, деркач, цурка, клітка та ін., розвивається логічне мислення, кмітливість; формуються часові орієнтири, знання про числівники, порядкову лічбу).

Крім цього народні ігри мають триєдиний напрям розвитку: оздоровчий, освітній і виховний. Оздоровче значення відображається в тому, що вони покликані гармонійно розвивати організм дитини, формувати правильну поставу; загартовувати організм; підвищувати працездатність; зміцнювати здоров'я. Особливо корисно проводити народні ігри на повітрі незалежно від пори року. Це сприяє зміцненню мускулатури, покращенню діяльності дихальної, серцево-судинної системи, збільшенню рухливості суглобів, стимулюванню обмінних процесів, позитивному впливу на нервову систему, підвищенню опірності організму до простудних захворювань [9, с. 19].

Освітнє значення заключається в тому, що в процесі ігри формуються рухові вміння та навички з ходьби, бігу, стрибків, метання, тощо; розвиваються фізичні якості – спритність, швидкість, сила, гнучкість,

витривалість; надаються засади знань з фізичної культури і спорту, валеології, народознавства, історії рідного краю тощо.

Народні ігри можна проводити в ранкові години, на прогулянці, в другій половині дня. Ними доцільно завершувати заняття для піднесення емоційного тону дітей.

Щодо видів народних ігор існує декілька класифікацій, наведемо декілька з них, які, на нашу думку, є найкращими. О. Яницька враховуючи специфіку українських народних ігор, систематизує їх за такими групами: дидактичні ігри – це ігри розумової спрямованості, що потребують використання раніше набутих знань, активної мислительної діяльності, кмітливості. Ігри з обмеженим мовленнєвим текстом – це ігри, у яких текст пропонується як лічилка, примовка, перегукування. Народні дидактичні ігри покликані навчати дитину ненав'язливо, легко, захоплюють змістом так, що вона навіть не помічає того навчання [11].

А. Богуш та Н. Луцан розподіляють ігри на групи, які виконують чіткі функціональні ознаки, мають свої характерні виховні, дидактичні та розвивальні завдання. Разом з цим усі народні ігри супроводжуються образною народною мовою [26].

До першої групи відносяться сюжетні народні ігри з елементами драматизації. Як правило вони мають казковий сюжет і супроводжуються яскравим, образним, виразним мовленням. Наприклад: «Редька», «Ходить гарбуз по городу», «Коза», «А продай, бабусю бичка».

До другої групи входять різні рухливі ігри, що включають декілька підгруп. Перша підгрупа містить ігри з імпровізованим або поетичним текстом («Котилася бочка», «Ірву ірву горішечки», «Квочечка»). Основна мета цих ігор – забезпечувати активність виразного мовлення, сприяти розвитку рухової та моторної активності дітей. Значення цих ігор полягає в розвитку виразного, активного, зв'язного мовлення дітей, швидкої реакції на слово, слухової уваги, творчих здібностей дітей.

До другої підгрупи відносяться ігри із заплученими очима (ігри-піжмурки). Головна мета проведення даних ігор – сприяти розвитку зосередженню увагу на звук, вчити орієнтуватись у просторі, впізнавати голос товариша. Крім цього вони сприяють розвитку сенсорики, а також швидкості та витривалості тощо.

Ігри з атрибутами та предметами відносяться до третьої підгрупи – («Горшечки», «Рибалки і рибки» тощо). Основна мета ігор – сприяти формуванню рухових умінь, розвивати уміння дітей аналізувати свої рухи, порівнювати їх з рухами товаришів. У цих іграх у дітей закріплюються і вдосконалюються навички основних рухів (біг, стрибки, метання, рівновага).

Четверта група – це спортивні ігри: з елементами спортивних ігор («Вовк і кози», «Річка»); напівспортивні («Серединка»).

Народні словесні ігри. До них входять також три підгрупи. Першу підгрупу складають ігри на розвиток довільної уваги («Заборонений рух», «Птахи»). Головне їх призначення – сприяти розвитку довільної уваги у дітей та логічному мисленню. Вони сприяють розвитку пам'яті у дітей, розвивають мислення, мовленнєву активність, уточнюють знання дітей про предмети і явища. До другої підгрупи відносяться ігри, що сприяють розвитку фонематичного слуху («У садочку на горбочку», «Дзвін», «Чув дзвін», «Що ти почув, скажи»). Вони призначені розвивати фонематичний слух у дітей, мовленнєве дихання, інтонаційну виразність мовлення, вчать орієнтуванню в обмеженому просторі. Третю підгрупуюстановлять ігри – мовчанки і смішинки. Вони покликані створенню позитивного, емоційного настрою у дітей, сприяють розвитку витримки, самовладання, вправляють в умінні вести діалог, розвивають образне мислення, підбирати необхідні слова для гри. До четвертої групи відносяться – музичні ігри (сюжетні рухливі ігри з піснями) «Лис», «Горобейко». Головне завдання цих ігор – вчити дітей передавати за допомогою голосу характер музики (динаміку, темп).

З репертуаром ігор, які рекомендовані для динамічних перерв, інструктор з фізкультури ознайомлює вихователів і дітей. Для кожної вікової

групи на спортивному майданчику або на прилеглій території можна відвести спеціальне ігрове місце.

Небажано проводити на перерві між заняттями ігри, спрямовані на значне збудження або перевтому дітей. Небажані також змагальні ігри з поділом гравців на команди, оскільки їх важко організувати й вони здатні негативно вплинути на подальшу навчальну роботу дошкільників на занятті. Змагання дозволяється проводити тільки парні, в яких будь-який бажаний виходить в накреслене коло перевірити свою силу, спритність або кмітливість з іншим. До таких ігор слід віднести: «Бій півнів», «Вартовий і розвідник» та ін.

Під час динамічних перерв дуже добре проводити з дошкільниками 4–7 років життя ігри з речитативом, співами, ритмічною ходьбою, а також власне хороводи.

Народні рухливі ігри під час самостійної ігрової діяльності дітей у 2-й половині дня сприяють їхньому загальному фізичному розвитку, закріпленню та вдосконаленню здобутих знань з фізичної культури, а також вихованню навичок, умінь і розвитку рухових якостей. Проведення рухливих ігор у 2-й половині дня є своєрідним оздоровчим заходом для дошкільників усіх вікових груп. Ігри проводяться під керівництвом вихователів, а також самостійно дітьми, проте бажано, щоб завжди був присутній хтось із педагогів.

У практиці закладів дошкільної освіти широко використовуються народні ігри малих фольклорних форм. До них відносять скоромовки, примовлянки, заклички, мирилки, дражнилки, небилиці, звуконаслідування, лічилки, загадки, жеребкування, забавлянки тощо. Вони більше за все відповідають психологічним можливостям дитини. Динамічні за змістом невеликі твори діти швидко запам'ятовують і тому активно застосовують у години дозвілля. Вони емоційно збагачують дітей, викликають почуття фізичного комфорту, допомагають активному сприйняттю дитиною

різноманітних зовнішніх впливів, стимулюють дитячу активність, розвивають мовлення [11, с.10-12].

Велика кількість цих творів з давніх-давен використовувалися в українській родині під час сімейного виховання дітей з відповідною розвивальною метою. В родині застосували фольклорні ігри малих форм, розважаючи дітей, радіючи разом з ними. До таких ігор належать утішки або забавлянки. Це були короткі пісеньки чи віршики гумористично-жартівливого змісту, що супроводжуються характерними рухами, розвивають мовлення та моторику дитини. Розвитку спілкування з довірливим сприяють забавлянки. Вони сприяють формуванню відчуття прекрасного. Тому використання народних ігор малих форм можна рекомендувати для формування патріотичних почуттів у дітей.

Окрему групу ігор становлять скоромовки. Це римовані рядки, в яких повторюються певні склади, звуки, що викликають певні труднощі у вимовлянні. Головне правило скоромовки – вимовляти слова у швидкому темпі. В процесі промовляння тексту діти долають незначні порушення мовлення вдосконалюючи його, випробовують скоромовками свої орфоепічні можливості.

Таку ж саму роль мають звуконаслідування голосів живих істот: жайворонка, солов'я, сороки, каркання ворони, горобця, синички, виття вовка, кукурікання півня, кумкання жаб та ін. Зміст ігор, звуконаслідування, спонукає дітей чітко вимовляти звуки рідної мови. Ці ігри цінні тим, що для них важливим є відтворення дитиною певних звуків та інтонацій, а це позитивно впливає на удосконалення дитячого мовлення.

Серед народних ігор малих форм вирізняються лічилки. Характерними ознаками лічилок є їх римованість, речитативність, стислість, динамічність, часте використання числівників, функціональна спрямованість на розподіл ролей, визначення ведучого або провідної ролі в грі, послідовність участі в ігрових діях її учасників. В умовах родинного виховання діти змалечку привчаються самі вести гру. І часто в цьому допомагають лічилки.

Справедливо вирішуючи спірні питання, діти набувають досвіду поведінки в дитячому товаристві, навичок самоврядування.

Таке ж, як і лічилки, призначення мають ігри-жеребкування – встановлення права першого ходу, визначення ведучого в грі тощо. Жеребок – це умовний знак (дрібний предмет, дощечка, картонка чи палички однакового розміру), який тягнуть для встановлення певної очерговості. Беруть стільки однакових паличок, скільки гравців, але на одній роблять помітку, хто її витягне, тому і починати гру. Бувають і інші жеребкування. Їх називають «відгали». Такий жеребок ховається за спиною в руці, хто відгадає в якій, той і ведучий.

Певні «проблеми» життя дитячого колективу зумовили появу творів. Виконання було своєрідним ритуалом, ігровим способом налагодження зіпсованих дитячих стосунків. Це мирилки, які сприяли встановленню миру після сварки, суперечки, які можуть виникнути поміж дітьми в ході гри. Якщо сварка виявилась значною і затяжною, то й мирилку використовують довшу.

Серед інших жанрів фольклористики виокремлюють небилиці, які виконуються старшими дітьми для менших або в різновіковому дитячому колективі використовуються як самостійна гра – розвага. У них присутній гумор, сміх, вони викликають емоційне задоволення, сприяють розвитку логічного мислення.

У дитячому колективі залюбки використовують заклички, щоб привернути увагу дітей до живої природи, її об'єктів, збагатити мовлення національно-колеритною лексикою, застосуванню у мовленні кличної форми.

Загадки, прислів'я та приказки доступні дітям усіх вікових груп. Ними розпочинається або закінчується гра. Вони можуть пов'язувати різні частини ігрових дій, їх можна використовувати для створення ситуативного інтересу до гри, розвивають інтелектуальні можливості, оцінюють поведінку дитини

між дітьми у грі. Ці малі жанри виконують допоміжну функцію. Всі ці малі фольклорні ігри є стимулом активізації дитячої думки.

Важливо влаштовувати ігрові ситуації чітко за правилами, щоб не виникало плутанини і з часом діти розуміли правила і чітко їх дотримувались. Таким чином зацентруємо увагу на наступному: зацікавлення грою, пояснення правил гри, розподіл ролей, способи жеребкування та підведення підсумків гри.

Перш ніж пропонувати дітям гру варто викликати інтерес в дітей до неї. Тоді вони краще опанують її правила й чіткіше виконуватимуть рухи, а також відчують емоційне піднесення. Для того, щоб зацікавити дітей грою, можна загадати їм загадку, заспівати пісню, розповісти вірш на відповідну тематику, показати атрибути, іграшки до гри тощо. Доцільно також ознайомити дошкільників із ролями, розповісти, як в цю гру грали в давнину. Крім цього попередня домовленість про певну нагороду чи про спосіб штрафування може бути видом заохочення дітей до гри.

У процесі пояснення нової гри якщо є пісня, вірш, недоцільно розучувати їх з дітьми напередодні – бажано ввести їх у гру несподівано. Такий прийом принесе дітям задоволення.

Ознайомлюючи дошкільників з новою грою, вихователь зазначає її назву, повідомляє зміст і пояснює правила ще до початку гри. Якщо ж гра достатньо складна, то слід спочатку пояснити головні моменти, а потім, у процесі гри, з'ясувати окремі деталі. У процесі проведення вже відомої гри лише нагадується її основний зміст. Варто зазначити, що пояснення змісту й правил гри має бути чітким, стислим, емоційним.

Успіх гри також залежить і від грамотного розподілу ролей. Якщо народна гра проводиться вперше, то головну роль доцільно виконати спочатку вихователю, а потім доручити її самим дітям. Ролі можна розподілити шляхом жеребкуванням (льосуванням – від слова льос, що означає жереб, доля). Пропонуємо декілька його найпопулярніших способів.

Відгадування символів. Таким способом можна поділити гравців на команди. Спочатку вихователь обирає двох капітанів. Потім усі інші діти об'єднуються в пари. Вони домовляються, наприклад, «яблуко та груша», або «вогонь та вода». Пари по черзі підходять до капітанів із запитанням: «яблуко чи груша? (вогонь чи вода?)». Гравець, назву якого вибрав капітан, стає членом його команди, а напарник іде до другого капітана.

Числовий жереб. Діти стають у коло, один гравець називає якесь невелике число. Інший – лічить по колу названого числа. Той, на кого воно випадає починає гру.

Вимірювання палиці. Таке жеребкування проводиться попарно.

Вибір лічилкою. Перш ніж проводити розучування лічилки, педагогу треба дібрати найбільш доцільну для цієї гри як за змістом, так і за технікою рахунку. Коли в змісті рухливої гри використовується певний персонаж – вовк, заєць, лисиця, то бажано для такої гри використовувати лічилку з відгадуванням головного персонажа гри.

Також вихователь може сам призначити ведучого. Так роль лідера може отримати активна дитина або та, яка краще за інших дошкільників з нею справитись. Крім цього можна доручити головну роль і несміливій дитині, яка таким чином зможе підвищити свій авторитет в однолітків.

Керівництво ігровою діяльністю дітей забезпечує педагог. Його роль безпосередньо залежить від характеру самої гри, від кількісного та вікового складу гравців, а також від їхньої поведінки. Вихователь дає вказівки дітям до гри, підказує доцільність виконання рухів, оцінює їхні дії й поведінку. Крім цього, дорослий має тримати в полі зору всіх дітей, стежити за самопочуттям кожного.

Грамотне підбиття підсумків гри дозволяє виконати декілька завдань: заспокоїти організм дитини, визначити тих, хто правильно виконував рухи, виявляв спритність, швидкість, кмітливість і тямущість, дотримання правил, підтримував товаришів. Підбивати підсумки варто у цікавій формі,

щоб викликати в дітей бажання наступного разу досягти ще кращих результатів.

Народні ігри для дітей старшого дошкільного віку можна поділити на кілька груп. До першої групи належать рухливі ігри з текстом-діалогом: «Кози», «Панас», «Гуси», «У гусей», «Квочка», «Сірий кіт» та ін.

До другої групи належать хороводні ігри зі співом. Текст цих ігор ознайомлює дітей з трудовими процесами, звичаями українського народу. Це такі ігри, як «Соловейко-сватку», «А ми просо сіяли...», «Мак», «Задумала бабусенька» та інші.

Наступну групу становлять ігри розважального характеру, в яких відбито народні звичаї. Це ігри: «Я гілочка», «Чий вінок кращий?», «Ходить гарбуз по городу», «Як у нас біля воріт», «Ой на горі жито» та інші.

Народні ігри допомагають одночасно здійснювати фізичне, розумове, моральне, патріотичне, естетичне та трудове виховання дитини, розвивати її емоційну сферу, формують національну свідомість, розширюють уявлення дітей про навколишній світ. Є народні ігри, які своїм сюжетом вже покликані формувати патріотичні почуття в дітей. Так, наприклад, козацькі ігри завдяки знайомству з устроєм козацького війська, окрім виховання патріотичних почуттів, чесності, сміливості, уваги, кмітливості, інтересу до народних ігор, управляють дітей у швидкому бігу, вмінні діяти в команді, вести діалог (додаток А). Саме ці ігри ми використовували в експериментальній частині роботи для формування патріотичних почуттів.

Патріотичні почуття варто виховувати і завдяки іграм, в основі яких лежать автентичні обряди. Наприклад, знайомити дітей з давньою традицією святкування Івана Купала (гра «Горю-дуб»).

Вінки – український символ, який діти із великим бажанням вдягають на свята. Варто знайомити дітей із символікою вінкоплетіння – пояснити значення квітів і кольорів стрічок, використовуючи відповідні ігри. Наприклад, кілька варіантів гри «Віночок».

Патріотичному вихованню сприяє народна гра «Кривий танець». Вона виникла тоді, коли на Україну напали татари. Саме грою батьки вчили маленьких дітей остерігатися ворогів і коли виникала небезпека заплутувати свої сліди так, щоб чужинці по них не змогли потрапити в поселення. У танці імітується саме такий рух – по кривій. Дошкільники водили «кривий танець» по обіді біля церкви на свято Благовіщення.

Бажано таку інформацію добирати до кожної народної гри, а також добирати уривки народних казок, оповідань, цікаві загадки та прислів'я, співати народні пісеньки.

Як правило народні ігри не потребують використання складного обладнання. Інвентарем часто служив підручний матеріал: камінці, палиці, горіхи, квасоля тощо. Зі спеціального інвентаря можна назвати м'яч, гілку, цурку, скраклі та деякі інші.

Підсумовуючи, згадаємо слова Василя Скуратівського, знавця народознавства, який писав «...щоб священна духовність не замулювалась і не згасали її пульсуючі водограї, котрі повсякчас вгамовують духовну спрагу, приносять радість і здоров'я, мусимо бути ревними зберігачами кращих традицій, серед яких важливе місце посідають народні ігри» [14; 20].

Отже, народні ігри – важливий складник життя дитини в сучасному дошкільному закладі, корисне джерело оволодіння загальнолюдськими цінностями. Патріотичний потенціал ігор полягає не тільки у певних ігрових моментах, а й специфічною творчою аурою, яку повинен організовувати дорослий.

Висновки до 1 розділу

Резюмуючи теоретичну частину дослідження можна зробити наступні висновки. На нашу думку патріотично вихований дошкільник, це дитина, що має узагальнені уявлення про символи, мову, народи держави; має особисті оцінювальні судження щодо патріотичних вчинків; усвідомлено виконує дії патріотичного спрямування, прагне розмовляти рідною мовою.

Зміст патріотичного виховання конкретизовано у «Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті»; «Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти»; «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності». Завдання громадянського гарту дошкільнят визначено в кожній освітній лінії Базового компонента дошкільної освіти.

Ефективність патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, прописаного на законодавчому рівні, залежить від правильної організації всієї освітньої роботи в дошкільному закладі, це методи та засоби, які використовуються з урахуванням індивідуальності, є дитино центрованими та використовуються у патріотичному середовищі закладу дошкільної освіти.

Найдоцільніше для формування особистості дошкільника-патріота використовувати ігрову діяльність як провідну. Оскільки, гра для дошкільників є максимально сприятливою формою виховання патріотизму то найефективнішими будуть саме народні ігри, в основі яких лежать обрядові дійства предків.

Якщо патріотизм – це почуття приязні, відданості, відповідальності до своєї Батьківщини, то дитину ще в дошкільному віці необхідно навчити бути приязною, відповідальною в її справах, вчинках.

Своїм корінням українські народні ігри відносяться доісторичних, ще язичницьких часів. В ті часи наші предки перебували в тісному зв'язку з природою і їх праця та світогляд поєднувалися з явищами природи. Вони

справді вірили, що є такі боги, які правлять світом, і винятково шанували тих, від кого сподівались добра та щастя.

Вихователям закладів дошкільної освіти здійснюючи патріотичне виховання дошкільників, варто застосовувати народні ігри, бо гра і діти – єдине ціле. Для дітей гра дуже потрібна, щоб засвоїти правила дорослого життя. Народна гра – могутній вихователь, мудрий вчитель, природний супутник життя дитини, джерело радісних емоцій, криниця знань, естафета традицій поколінь.

Важливо влаштовувати ігрові ситуації чітко за правилами, щоб не виникало плутанини і з часом діти розуміли правила і чітко їх дотримувались. Таким чином зацентруємо увагу на наступному: зацікавлення грою, пояснення правил гри, розподіл ролей, способи жеребкування та підведення підсумків гри.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ НАРОДНОЇ ГРИ

2.1 Виявлення рівня вихованості патріотичних почуттів у старших дошкільників

Експериментальне дослідження було проведено на базі ЦРД «Калинка» Охтирської міської ради, Сумської області в групах дітей старшого дошкільного віку. В дослідженні брали участь дві старші групи (16 дітей в експериментальній і 18 дітей – контрольній групах, надалі ЕГ та КГ).

Дослідження проводилося у три послідовні та взаємопов'язані етапи. На першому (констатувальному) етапі дослідження ми вивчали рівень вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку у ході якого використовували такі методи: бесіда, анкетування, педагогічний експеримент, педагогічне спостереження.

Другий етап дослідження (формувальний) полягав у розробці системи роботи з виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку та її апробації.

Третій етап дослідження передбачав проведення контрольного обстеження дошкільників із метою виявлення ефективності запропонованої нами системи роботи.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури для виявлення рівня вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку нами були виокремлені наступні критерії: *когнітивний, емоційний, діяльнісний*.

Критерії включають ряд показників, що відображають їх найбільш істотні сторони, якісні та кількісні характеристики. Показники конкретизують зміст критерію.

Показниками вихованості патріотичних почуттів старших дошкільників за *когнітивним критерієм* виступали: а) обсяг патріотичних знань; б) обсяг словника патріотичної спрямованості; в) стійкість пізнавального інтересу до патріотичних знань.

Показниками вихованості патріотичних почуттів дошкільників за *емоційним критерієм* були: а) відсутність пасивності; б) готовність до формування патріотичних почуттів, любові до Батьківщини; в) ступінь розвитку емоційно-ціннісного ставлення до історичного і духовної спадщини України.

Діяльнісний критерій оцінювали за такими показниками: а) пріоритетність вибору для перегляду вітчизняних мультфільмів, читання українських народних казок, відвідування музеїв, участь у народних іграх; б) участь в святкових заходах.

На основі виявлених критеріїв та їх показників виділили рівні вихованості патріотичних почуттів старших дошкільників: достатній, середній і низький, що відображені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Критерії, показники та рівні вихованості патріотичних почуттів у старших дошкільників

Рівні	Критерії та показники		
	Когнітивний	Емоційний	Діяльнісний
Достатній	Дитина правильно відповідає на поставлені запитання з історії Батьківщини, про національних героїв, народні традиції, про українських письменників і поетів. Має великий обсяг словника патріотичної спрямованості (Не менше 70% правильних відповідей).	У дитини відсутня пасивність при відповіді на питання, є бажання пізнавати історію, традиції та культуру рідного міста, країни. Характерна активність, ініціативність участі в святкових заходах, присвячених Дню захисника Вітчизни, Дню Перемоги, Дню	Дитина чує Гімн України і кладе руку на серце; охоче бере участь у заходах суспільно-патріотичної спрямованості, володіє українською мовою

		Міста.	
Середній	Майже завжди правильно відповідають на поставлені запитання з історії Батьківщини, про національних героїв, народних традиціях, про українських письменників і поетів. Відзначається середній обсяг словника патріотичної спрямованості (від 30% до 69% правильних відповідей).	Інтерес до вивчення і поповнення знань патріотичної спрямованості не стійкий, проявляється під педагогічним і батьківським впливом.	Переважно позитивно реагує на Гімн України; не завжди бере участь у заходах суспільно-патріотичної спрямованості, володіє українською мовою, але в основному спілкується російською
Низький	Не відповідає на поставлені запитання з історії Батьківщини, про національних героїв, народних традиціях, про українських письменників і поетів або відповідає за допомогою навідних запитань, характерний низький обсяг словника патріотичної спрямованості (менше 30% правильних відповідей).	Пасивні у святкових заходах, присвячених Дню захисника Вітчизни, Дню Перемоги, Дню Міста.	Уникає участі у заходах суспільно-патріотичної спрямованості, на користь іншої більш цікавій діяльності; в процесі міжособистісного спілкування користується російською мовою.

На початку нашого дослідження було проведено анкетування батьків з метою виявлення вихованості патріотичних почуттів дітей. На основі отриманих даних був проведений аналіз чинників соціальної характеристики сімей. Аналіз соціально-психологічного статусу сімей дошкільників здійснювався на основі параметрів: освіта батьків; загальний культурний рівень сім'ї; матеріальна забезпеченість; житлово-побутові умови; взаємини в

сім'ї; наявність шкідливих звичок; стан здоров'я батьків. Виділено 3 групи сімей: оптимальна (вищу освіту батьків, високий культурний рівень сім'ї. Матеріально забезпечені. Хороші житлові умови. Здорова обстановка в сім'ї. Відсутність шкідливих звичок у членів сім'ї), задовільна: один з показників є незадовільним (шкідливі звички, житлові умови, взаємини в сім'ї) і незадовільна (наявність в сім'ї двох і більше незадовільних показників (низький рівень культури; несприятливий клімат в родині, шкідливі звички, зловживання алкоголем).

Анкетування батьків виявило недостатню зацікавленість до проблеми патріотичного виховання своїх дітей. Навіть в сім'ях з соціально-психологічним статусом – група «оптимальна» – 67% ЕГ батьків і 65% КГ вважали не потрібним відвідування дитиною дошкільного віку музеїв; не розповідали, а часто просто не знали про знакові історичні події України; автори книг, що читаються в цих сім'ях, переважно закордонні; мультфільми, найбільш часто переглядаються в цих сім'ях, кондитерські вироби купуються дітям, так само переважно імпортного виробництва. Ці ж тенденції простежувалися у 86% сімей ЕГ і у 79% КГ з соціально-психологічним статусом – група «задовільна». У сім'ях з соціально-психологічним статусом група – «незадовільна» 96% ЕГ і 90% сімей КГ вважали неможливим відвідування музеїв їх дітьми, не цікавилися, що дивляться їхні діти.

Другий напрям включав анкетування педагогів. Мета опитування – визначення педагогами різного віку і стажу роботи, пріоритетності напрямів виховання і виявлення умов формування патріотичної вихованості у дітей. З метою дослідження пріоритетності патріотичного виховання у педагогів нами була розроблена анкета, в якій респондентам пропонувалося оцінити за 10-бальною системою оцінок пріоритетність напрямків виховання в дошкільних установах. Результати анкетування педагогічних колективів показали, що більшість опитаних, у яких вік менше 30 років, стаж педагогічної роботи до 10 років, вважали пріоритетними такі напрямки виховання як розумовий, художньо-естетичний, моральний, екологічний.

Вихователі старше 40 років, стаж роботи понад 10 років визначали пріоритетними фізичне, моральне, розумове, трудове виховання.

Отримані в ході експериментального дослідження результати дозволили говорити про необхідність розробки програми для цілеспрямованої роботи з дошкільнятами з формування у них стійкого інтересу до знань про культурну і історичну спадщину Батьківщини, формуванню почуття любові до своєї сім'ї, вулиці, міста, країни; просвітницької роботи з батьками та роботи з педагогами щодо вдосконалення умов формування патріотичної вихованості у дошкільнят.

Третім напрямом була робота з дошкільниками. Вивчення особливостей вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку проводилось індивідуально. Результати діагностичних завдань фіксувалися у протоколах, згодом піддавалися якісній обробці, здійснювалася систематизація, узагальнення та інтерпретація результатів. Кількісні дані за результатами аналізу протоколів було узагальнено і зафіксовано у таблицях

Для вивчення особливостей уявлень дітей про Україну, було проведено бесіду.

Бесіда з дітьми: «Знайомство дітей з рідною країною, народною творчістю і символікою України»

Мета: виявити рівень знань дітей про рідну країну, державну символіку, народну творчість.

Запитання:

1. Назви країну, в якій ти живеш?
2. Яке місто є столицею України?
3. Народ якої національності живе в Україні?
4. Як називається місто, в якому ти живеш? Назви свою адресу?
5. Назви кольору прапора нашої країни.
6. Що означають кольори Українського прапора?
7. Що зображено на гербі України?

8. Що означає зображення герба нашої країни?

9. Коли виконується гімн України? Як себе треба при цьому поводити?

10. Які прислів'я, приказки про Батьківщину, народні пісні ти знаєш?

Критерії оцінки рівнів знань

3 бали – достатній рівень – практично всі відповіді правильні

2 бали – середній рівень більше половини правильних відповідей

1 бали – менше 40 % правильних відповідей

Результати проведення бесіди «Знайомство дітей з рідною країною, народною творчістю і символікою України» занесені до таблиці 2.2

Таблиця 2.2

Рівень вихованості патріотичних почуттів у дітей старших дошкільників за результатами бесіди (констатувальний експеримент)

Група	Рівні					
	достатній		середній		низький	
Експериментальна	2	12%	8	50%	6	38%
Контрольна	3	16%	8	45%	7	39%

Правильні відповіді дитини на 7-10 питань свідчать про достатній рівень вихованості патріотичних почуттів; 4-6 запитань – про середній рівень; якщо вона відповіла менше як на 4 запитання, це свідчить про низький рівень вихованості патріотичних почуттів даного дошкільника.

Аналіз відповідей дітей, отриманих в ході даної бесіди, показав, що знання дітей про країну сформувалися нерівномірно, одні питання в свідомості дітей більш узагальнені, чіткі, інші – неточні, помилкові або ж відсутні. Так близько 100% діти знають назву країни, у 85% опитаних знають столицю Батьківщини та у 70% – про державну мову, 100% старших дошкільників знають назву міста в якому проживають. Серед державних символів діти виокремлюють жовто-блакитний Прапор (79%), у 55% дітей

досить чіткі уявлення про Гімн і Герб та поведінку під час звучання головної пісні України.

Наступним методом дослідження вихованості патріотичних почуттів старших дошкільників було застосовано спостереження за дітьми в безпосередній діяльності.

Мета: виявлення рівня вихованості патріотичних почуттів у дітей. Загальний рівень патріотизму у дітей визначався на основі наступних показників.

Низький рівень – поверхневі знання про народну культуру, про народні традиції, історію Батьківщини. Відсутність прагнення брати участь в заходах (в народних святах, іграх тощо.) Пізнавальна інертність, відсутність інтересу до історії Батьківщини, народних традицій. Чи не дбайливе ставлення до об'єктів рідної природи. Наявність комунікативного бар'єру, напруженості в спілкуванні з оточуючими. Небажання дотримуватися норм етикету в родині, громадських місцях.

Середній рівень – неповні знання про народну культуру, історію Батьківщини, про народні традиції. Нестійкий інтерес до історії Батьківщини, національних героїв, народних традицій. Епізодичне бажання брати участь в заходах (в народних святах, іграх тощо), дбайливе відношення до рідної природи, вміння бачити і цінувати її красу. Наявність бажання дотримуватися норм етикету в родині, громадських місцях.

Достатній рівень – глибокі знання про традиції та звичаї свого народу, історії Батьківщини. Стійкий інтерес до історії країни, національних героїв, народних традицій, рідної природи. Активна участь у заходах (в народних святах, іграх тощо) Наявність комунікативних умінь. Дотримання норм етикету в родині, громадських місцях. Активна участь у трудовій діяльності.

Результати проведення спостереження занесені до таблиці 2.3

Таблиця 2.3

Рівень вихованості патріотичних почуттів у дітей старших дошкільників за результатами спостережень (констатувальний експеримент)

Група	Рівні					
	достатній		середній		низький	
Експериментальна	2	12%	7	44%	7	44%
Контрольна	3	16%	8	46%	7	38%

Результати спостереження за дітьми у різних видах діяльності показали, що лише 22% старших дошкільників в процесі міжособистісного спілкування користуються українською мовою; 64% дітей розуміють українську мову, за потреби користуються нею (на заняттях, на вимогу дорослого), але між собою спілкуються російською; 14% дітей не достатньо розуміють українську мову і розмовляють в основному російською.

Також нами була проведена методика «Закінчи історію» (Г. Урунтаєва і Ю. Афонькіна).

Мета: вивчення рівня емоційно-моральної оцінки дітьми таких морально патріотичних якостей, як турбота про близьких, дбайливе ставлення до результатів праці, працьовитість, дбайливе ставлення до природи.

Хід проведення. Дослідження проводиться індивідуально. Дитині говорять наступне: «Я буду розповідати історії, а ти їх закінчи».

1. Саша дуже шумно грався машинками, а в сусідній кімнаті спала втомлена мама. До Саші підійшла його сестра Катя і сказала йому ...

- Що вона сказала?
- Чому вона так сказала?
- Як вона вчинила?
- Чому ти так думаєш?

Після кожної міні ситуації задаються аналогічні питання.

2. Двірник Марія Петрівна старанно замела двір. Костя сидів на лавці і спостерігав за її роботою. Повз проходив хлопчик, який розгорнув цукерку і кинув папірець на чисто підметену землю. Костя наздогнав його і сказав ...

3. Діти будували місто. Оля не хотіла гратися, вона стояла поруч і дивилася, як грають інші. До дітей підійшла вихователька: «Час обідати. Кубики треба скласти в коробку. Попросіть Олю вам допомогти». Оля відповіла ...

4. Тарас і Петрик гралися у дворі і побачили, що біля будинку хтось посадив саджанець дерева. Петрик підійшов до нього, став трясти і розгойдувати його. Тарас побачив це і сказав ...

Обробка результатів:

1 бал – дитина може оцінити вчинки дітей.

2 бали – дитина може оцінити поведінку дітей як позитивну або негативну (правильну або неправильну, добру чи погану), але оцінку не мотивує і моральну норму не формулює.

3 бали – дитина називає моральну норму, правильно оцінює поведінку дітей, але не мотивує свою оцінку.

4 бали – дитина називає норму, правильно оцінює поведінку дітей і мотивує свою оцінку.

Загальний рівень емоційно моральної оцінки дітьми морально патріотичних якостей оцінюється сукупністю балів за всі 4 історії.

16-12 балів – достатній рівень;

11- 8 балів – середній рівень;

7 і менше балів – низький рівень.

Результати проведення методики «Закінчи історію» відображено в таблиці 2.4

Таблиця 2.4

Рівень вихованості патріотичних почуттів у старших дошкільників за результатами методики «Закінчи історію» (констатувальний експеримент)

Група	Рівні
-------	-------

	достатній		середній		низький	
Експериментальна	2	12%	8	50%	6	38%
Контрольна	3	16%	8	45%	7	39%

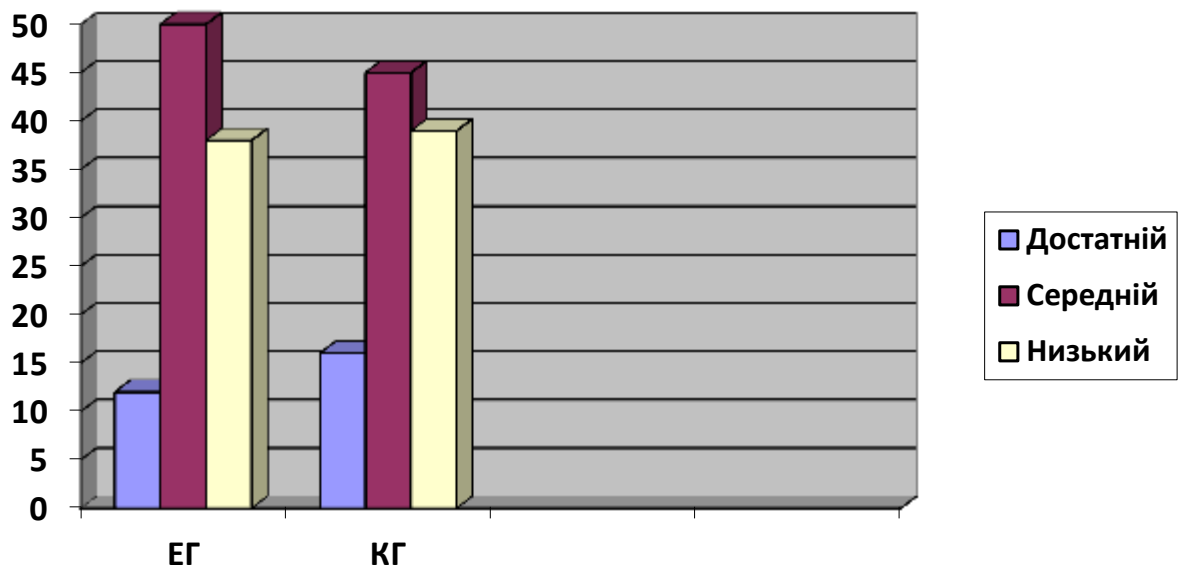
У результаті проведеної роботи ми отримали дані щодо загального рівня вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку. Результати, отримані в експериментальній та контрольній групах, відображено в таблиці 2.5 та рисунку 2.1.

Таблиця 2.5

**Загальний рівень вихованості патріотичних почуттів
у дітей старшого дошкільного віку (констатувальний експеримент)**

Група	Рівні					
	достатній		середній		низький	
Експериментальна	2	12%	8	50%	6	38%
Контрольна	3	16%	8	45%	7	39%

Узагальнені результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що *достатній рівень* вихованості патріотичних почуттів виявили лише 12% респондентів ЕГ та 16% – КГ. Діти цієї групи правильно відповідали на поставлені запитання з історії Батьківщини, про національних героїв, народні традиції, про українських письменників і поетів. Мали великий обсяг словника патріотичної спрямованості (Не менше 70% правильних відповідей). У дітей відсутня пасивність при відповіді на питання, є бажання пізнавати історію, традиції та культуру рідного міста, країни. Для них характерна активність, ініціативність участі в святкових заходах, присвячених Дню захисника Вітчизни, Дню Перемоги, Дню Міста. Діти чуючи Гімн України клали руку на серце; охоче брали участь у заходах суспільно-патріотичної спрямованості, володіли українською мовою.

Рис. 2.1 Рівень вихованості патріотичних почуттів у старших дошкільників на констатувальному етапі дослідження

Досить чисельною була група старших дошкільників, які за результатами діагностики перебували на *середньому рівні* – 50% ЕГ та 45 % КГ. Вони майже завжди правильно відповідали на поставлені запитання з історії Батьківщини, про національних героїв, народні традиції, про українських письменників і поетів. У дітей відзначався середній обсяг словника патріотичної спрямованості (від 30% до 69% правильних відповідей). Інтерес до вивчення і поповнення знань патріотичної спрямованості не стійкий, проявлявся під педагогічним і батьківським впливом. Діти переважно позитивно реагували на Гімн України; не завжди активно брали участь у заходах суспільно-патріотичної спрямованості, володіли українською мовою, але в основному спілкувалися російською.

Низький рівень вихованості патріотичних почуттів виявлено у 38 % ЕГ та 39% КГ обстежених. Діти не відповідали на поставлені запитання з історії Батьківщини, про національних героїв, народні традиції, про українських письменників і поетів або відповідали за допомогою навідних запитань. У дітей низький обсяг словника патріотичної спрямованості (менше 30% правильних відповідей). Пасивні у святкових заходах, присвячених Дню захисника Вітчизни, Дню Перемоги, Дню Міста. Діти уникали участі у

заходах суспільно-патріотичної спрямованості, на користь іншої більш цікавій діяльності. В процесі міжособистісного спілкування користувалися російською мовою.

Результати констатувального експерименту дали можливість виявити деякі закономірності: діти, які мали високі показники когнітивного критерію з легкістю оцінили та мотивували вчинки (емоційний компонент); уявлення дітей обмежені їх безпосереднім досвідом (Гімн слухали на святах; Прапор розглядали на заняттях; українською мовою говорить вихователь; столиця – це рідне місто дітей тощо).

Отже, вихідний рівень вихованості патріотичних почуттів в дітей експериментальної та контрольної груп на початку формувального етапу дослідження був приблизно однаковим. Зафіксований у процесі дослідження недостатній рівень вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку, вимагав пошуку шляхів, системності роботи, що допоможе подолати дану проблему.

2.2 Система роботи з виховання патріотичних почуттів у старших дошкільників засобом народної гри

На наступному, формувальному етапі експерименту, вирішувались наступні завдання:

- розробка системи роботи з виховання патріотичних почуттів у дітей;
- добору та застосування народних ігор патріотичної спрямованості;
- систематичності проведення народних ігор, що мають виховну патріотичну функцію, аналіз їх впливу на виховання патріотичних почуттів в дітей старшого дошкільного віку;
- наявності розвиваючого патріотичного простору в групі дітей старшого дошкільного віку.

Під час проведення експерименту, було створено розвивальний життєвий простір дитини у старшій групі, що відповідає цілям патріотичного

виховання, до цієї групи був активно залучений батьківський актив. Національний куточок, створений руками батьків, дошкільників та адміністрації, став взірцевим у закладі дошкільної освіти, оскільки повністю відповідав сучасним вимогам.

Окрім народних ігор, які використовувались в ході експерименту був розроблений та апробований комплекс дидактичних ігор. Серед яких ігри для розвитку уваги, логічного мислення, зорової пам'яті, тощо. Окрім того, при проведенні дидактичних ігор використовували предмети та обереги, символи національного куточку.

Народні ігри, відібрані нами для експерименту, містять патріотичний потенціал (додаток М). Ігри «Захисник фортеці», «Тягни бука», «Пускайте нас» – розвиток державного та соціального критеріїв. Ознайомлення з поняттями – фортеця, отаман, курінь, козак, Січ. «Гопак», «Отамане», «Іду на Січ» – розвиток кмітливості, дружніх відносин, командної роботи, колективізму; формування поняття мирного життя, війни, боротьби за визволення, державності, свободи, незалежності; вивчення народних пісень, традицій, повір'їв.

Нами сформовані вимоги до вибору та проведення народних ігор, яких варто чітко дотримуватись, і який в обов'язковому порядку вихователі дотримувались під час проведення експерименту:

- підбір гри відповідно до віку дітей та психічних особливостей;
- врахування природних умов під час проведення гри;
- ознайомлення дітей з походженням, атрибутами та дійовими особами гри;
- дотримання педагогічних принципів: доступність, послідовність, активність, свідомість;
- посильний ігровий задум та фізичне навантаження;
- добре продумана організація та використання різноманітних засобів;
- не доцільно попередньо заучувати текст гри з дітьми;
- не говорити голосно, чітко вимовляти текст;
- знання вихователем змісту рухливої гри, її правил;

- вчасне підготування необхідної наочності, інвентар для гри, атрибутів;
- до гри вибирається необхідна кількість дітей;
- у молодших групах вихователь грає разом з дітьми;
- правильне розміщення дітей та створення цікавої ситуації для зосередження уваги;
- жваве, емоційне, без зайвих пауз пояснення змісту гри;
- закріплення за допомогою запитань правил гри (старший вік);
- вибір ведучого, розподіл ролей згідно з індивідуальними особливостями дітей;
- показ чітких, правильних рухів, щоб у дітей виникло бажання наслідувати їх;
- надання чітких сигналів до початку гри – від цього залежить організований початок гри;
- якщо діти не зрозуміли змісту гри – зупинити гру, ще раз пояснити, показати, як діяти;
- за потреби вихователю включатися в гру;
- слідкування за дотриманням правил, поведінкою дітей, за послідовністю виконання рухів, передбачених грою.

Ігри, що мають виховну патріотичну функцію, ми проводили під час прогулянок, залучаючи необхідний інформаційний матеріал, підготовлений заздалегідь. Ігрові форми використовували у процесі занять, якщо тематика того дозволяла.

Були проведені бесіди з дітьми за переліком з тематики: «Знати і поважати Герб своєї Вітчизни, її прапор і гімн», «Твої права і обов'язки», «Що таке воля» (бесіда, що проводилась після гри «Захисник фортеці» та «Пускайте нас»); «Борімося – поборемо», «Волю не дають, а здобувають» (після гри «Переправа», «Запорожець на Січі». Зібраний матеріал згодом буде оформлено в методичну збірку. Окрім того, завдяки екскурсійним маршрутам, проведеним в межах експерименту діти ознайомились з історичними пам'ятками міста.

З першого дня в закладі дошкільної освіти важливо ознайомлювати дітей з національними духовними цінностями, формуючи в них насамперед такі морально-етичні засади: почуття власної гідності; почуття колективізму (вміння виконувати доручення, бажання допомогти слабшому); прагнення уникати конфліктних ситуацій; повагу до старших; любов до рідних (піклування про їхнє здоров'я, прагнення підтримати їх).

Виховання патріотичних почуттів неможливе без ознайомлення дітей з історією і сучасним життям рідної країни, її національними героями, видатними особистостями. Така робота формувала у дітей почуття гордості за свій народ. Тож ми проводили пізнавальні бесіди: «Як починалася наша держава», «Богатирі давньої України», «Славні козаки» тощо, – ознайомлювали з пам'ятками культури та архітектури свого міста і столиці (Софійським собором, Золотими воротами, пам'ятником Володимиру Великому, Києво-Печерською лаврою), назвами сучасних міст, пов'язаними з іменами давньоруських князів, тощо. У цьому допомагали твори художньої літератури, живопису, фотознімки, мультфільми тощо.

Цікаві для дошкільників виявилися твори Антіна Лотоцького «Княжа слава», «Володимир Великий», «Історія України», «Легендарні оповідання про початки Києва» та інші. Кожний твір ми детально обговорювали з дітьми, ставлячи не тільки репродуктивні запитання (які допомагали пригадати зміст твору), а й такі, що спонукали до роздумів, допомагали розібратися у значенні подій, минулого для сьогодення.

Так, читаючи твори про народження Київської Русі, варто разом пригадати, що ми вже знаємо про трьох братів і сестру, з іменами яких пов'язане заснування Києва, чому саме так називається столиця України.

Варто також поговорити з дітьми про стародавній Київ як культурний центр, як місто-фортецю, що захищало від загарбників багатьох людей. (Чому загарбники нападали на Київ? Хто захищав місто?) Звертали увагу дітей на те, що всі – і дорослі, й діти – ставали на захист рідного міста, мабуть, саме тому Київська Русь і зберігала так довго свій суверенітет.

Кілька запитань про пам'ятні місця столиці та її сьогодення готували дітей до розповіді про Кия, Щека, Хорива, Либідь. Доречним було використання поезії Юрія Кругляка «Майдан Софії», «Три брати»; Романа Завадовича «Київщина»; Іванни Савицької «Серце України».

Також ми розповідали вихованцям про досягнення українців у мистецтві, спорті, суспільному житті. Діти мають знати сучасних видатних українських спортсменів, діячів мистецтва (Назарія Яремчука, Святослава Вакарчука, Руслану Лижичко, Олександра Пономарьова, Тіну Кароль, гурти «ТІК», «Друга ріка» та ін.), громадських діячів, вчинки яких подають приклад милосердя, мужності, відваги, самопожертви та активної громадянської позиції (волонтерів, політиків, захисників України).

Для виховання дошкільників патріотами Батьківщини водночас зі збагаченням їх певними знаннями та уявленнями ми намагалися формувати емоційно позитивне ставлення до суспільних явищ та подій, що відбуваються в державі, базовий соціальний оптимізм.

Вихованню національної культури та створення характерної атмосфери сприяло організоване в закладі дошкільної освіти етносередовище. Зокрема, в інтер'єрі та екстер'єрі закладу дошкільної освіти ми використовували елементи українського традиційного мистецтва та побуту.

Крім того, в груповій кімнаті ми оформили український куточок, в якому ознайомлювали дітей з традиціями українського народу, культурою, літературою, проводили фольклорні посиденьки разом з батьками (відповідно до народного календаря).

Деякі елементи національної культури включали в усі види занять, у повсякденне життя групи. Підсумком роботи було проведення свят, що є наслідком співтворчості дітей і дорослих у системі народного словесно-поетичного, драматичного, музичного, танцювального мистецтва.

Велика увага приділялася ознайомленню дітей з рідним краєм, з історичними та державними символами українського народу: Гербом, Прапором, Гімном. Крім державної та національної символіки, в Україні

історично склалася народна: вінок, вишиті рушники, червона калина, криниця, верба, журавель.

Народознавчий матеріал використовували у різних сферах життєдіяльності дітей. Завдяки цьому дошкільники глибше відчували, що набуття знань про свій народ – це пізнання себе як його частини. Системність у народознавчій роботі сприяла формуванню основ патріотичної свідомості.

Основи патріотизму закладаються в родині, тому до освітнього процесу ми активно залучали батьків вихованців. Так, в інформаційних куточках для батьків, щоденно виставляли інформацію, присвячену тематиці дня; залучали батьків до випуску газети «Новини з усієї України: досягнення науки, техніки, мистецтва».

Також нами була проведена інтерактивні вікторини для батьків та дітей на знання народних традицій України, діяльності видатних українців та ін. Проведено бесіди «Україна очима дітей», «Я пишаюся своєю країною, тому що...».

Також залучали родини вихованців до організації у приміщеннях дошкільного навчального закладу фотовиставок: «Природні дива України», «Відкрий для себе Україну», «Події, що змінили Україну», «Україна й українці» тощо; виставок декоративно-вжиткового, художнього мистецтва; дитячих колективних робіт: «Ми маленькі українці», «Україна очима дітей»; створення міні-експозиції народної казки. Також залучали батьків взяти участь у конкурсі архітектурних проєктів «Рідне місто (село) у майбутньому» тощо. Заохочували батьків до участі у фізкультурних розвагах та святах: «Відважні козаки», «Мужні прикордонники», «Вправні фермери» тощо.

Було організовано і проведено тематичний тиждень патріотичного виховання – підбито підсумки проведеної роботи: нагороджено переможців конкурсів, вікторин, міні-проєктів, відзначено активних учасників, сплановано подальшу роботу.

З метою підвищення фахової майстерності педагогів були проведені заняття у «Школі професійних знань» з теми «Виховання у дітей патріотизму

в різних видах діяльності», семінар-практикум «Уроки доброти і патріотизму», педагогічна дискусія «Роль книги та медіапростору в духовному розвитку дитини», педагогічні читання «Василь Сухомлинський про виховання громадянина», консультації «Методи патріотичного виховання старших дошкільнят», «Вплив українського фольклору на формування патріотичних почуттів старших дошкільників».

Коллективний перегляд різних режимних процесів (домінантне музичне заняття «Пісня – душа народу», комплексне заняття з образотворчої діяльності «Мандрівка рідним містом», інтегроване заняття «Мій рідний край, моя земля», рольові ігри «Прикордонники», «Будуємо блокпости», художня праця «Оберіг для захисника Вітчизни» тощо) дав змогу переконати педагогів в успішності інтерактивного навчання та показати переваги методу моделювання поведінки дітей у різних життєвих ситуаціях.

Ознайомлення з інноваційними педагогічними технологіями (мультисенсорними та психо- технологіями, технологіями виховання самоповаги та казкових подорожей, гуманістичною технологією на основі кордоцентризму В. Сухомлинського, «Театром етичних мініатюр» тощо) та передовим педагогічним досвідом, сприяння їх активному використанню педагогами у власній роботі допомогло їм визначити засоби, форми та методи роботи, оптимальні для конкретних вихованців, а також забезпечити засвоєння дітьми моральних цінностей і різних форм взаємодії з навколишнім світом.

Завдяки такій комплексній роботі можна досягти мети – становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано будувати її як суверенну незалежну демократичну правову державу; дбати про її національну безпеку; знати свої права та обов'язки, цивілізовано відстоювати їх; сприяти єднанню українського народу, встановленню миру і злагоди в суспільстві

2.3 Аналіз результатів впровадження системи роботи з виховання патріотичних почуттів у старших дошкільників

Для визначення ефективності системи роботи щодо підвищення вихованості патріотичних почуттів дошкільників були проведені контрольні дослідження.

Мета контрольного етапу експерименту полягала у з'ясуванні результативності запропонованої системи роботи з виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобом народної гри. З'ясування кількісних і якісних змін здійснювалося за кожним критерієм патріотичної вихованості шляхом порівняльного аналізу результатів констатувального та контрольного етапів експерименту.

Для виявлення рівня вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку після проведення формувального етапу дослідження було використано завдання, аналогічні завданням констатувального етапу. Ми проаналізували результати контрольного дослідження за кожним критерієм вихованості патріотичних почуттів. Усі дані відображено в таблицях 2.6, 2.7, 2.8

Таблиця 2.6

Рівень вихованості патріотичних почуттів дітей старших дошкільників за результатами бесіди (контрольний експеримент)

Група	Рівні					
	достатній		середній		низький	
Експериментальна	4	25%	10	63%	2	12%
Контрольна	3	16%	10	55%	5	29%

Повторне проведення бесіди дітей підтвердило ефективність проведеного експерименту. Розуміння патріотизму дітей піднялося від середнього рівня до високого (кількість позитивних відповідей суттєво

зросла. У дошкільників розширилися знання про історію рідного краю, відомих земляків, герб міста, найдавнішу споруду, історію її створення.

Таблиця 2.7

Рівень вихованості патріотичних почуттів у дітей старших дошкільників за результатами спостережень (контрольний експеримент)

Група	Рівні					
	достатній		середній		низький	
Експериментальна	5	31%	9	57%	2	12%
Контрольна	4	22%	9	51%	5	27%

Таблиця 2.8

Рівень вихованості патріотичних почуттів у старших дошкільників за результатами методики «Закінчи історію» (контрольний експеримент)

Група	Рівні					
	достатній		середній		низький	
Експериментальна	4	25%	10	63%	2	12%
Контрольна	3	16%	10	55%	5	29%

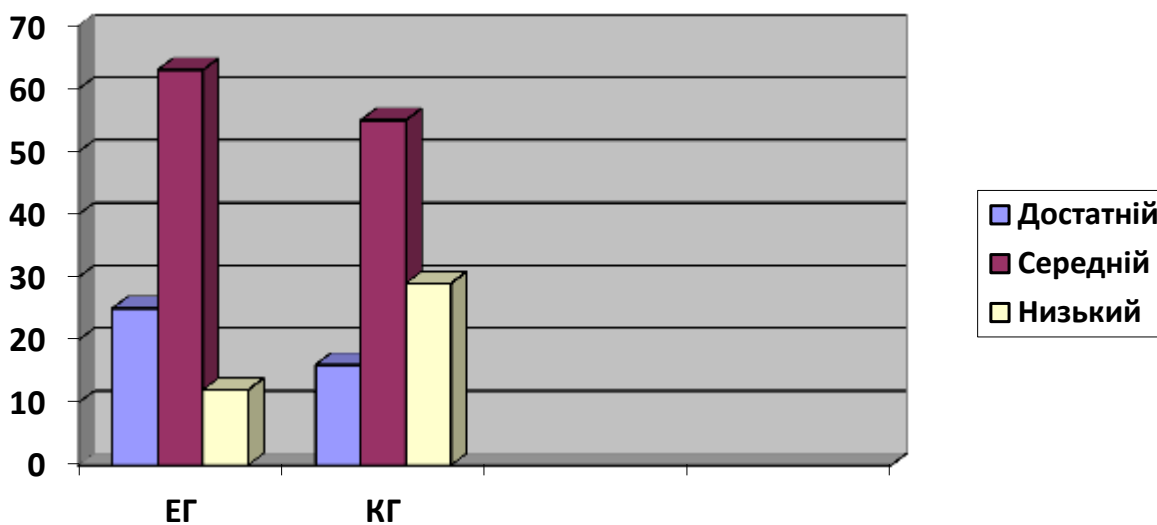
У результаті проведеної роботи ми отримали дані щодо загального рівня вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку. Результати, отримані в експериментальній та контрольній групах, відображено в таблиці 2.9 та рисунку 2.2.

Таблиця 2.9

Загальний рівень вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку (контрольний експеримент)

Група	Рівні					
	достатній		середній		низький	
Експериментальна	4	25%	10	63%	2	12%

Контрольна	3	16%	10	55%	5	29%
------------	---	-----	----	-----	---	-----

Рис. 2.2 Рівень вихованості патріотичних почуттів у старших дошкільників на контрольному етапі дослідження

Узагальнені результати контрольного етапу дослідження засвідчили, що *достатній рівень* вихованості патріотичних почуттів виявили у 25% респондентів ЕГ у КГ цей рівень залишився на тому ж рівні (16%). Діти цієї групи правильно відповідали на поставлені запитання з історії Батьківщини, про національних героїв, народні традиції, про українських письменників і поетів. Мали великий обсяг словника патріотичної спрямованості (Не менше 70% правильних відповідей). У дітей відсутня пасивність при відповіді на питання, є бажання пізнавати історію, традиції та культуру рідного міста, країни. Для них характерна активність, ініціативність участі в святкових заходах, присвячених Дню захисника Вітчизни, Дню Перемоги, Дню Міста. Діти чуючи Гімн України клали руку на серце; охоче брали участь у заходах суспільно-патріотичної спрямованості, володіли українською мовою.

Досить чисельною стала група старших дошкільників, які за результатами діагностики перейшли на *середній рівень* – 63% ЕГ та 55 % КГ. Вони майже завжди правильно відповідали на поставлені запитання з історії Батьківщини, про національних героїв, народні традиції, про українських письменників і поетів. У дітей відзначався середній обсяг словника патріотичної спрямованості (від 30% до 69% правильних відповідей). Інтерес

до вивчення і поповнення знань патріотичної спрямованості не стійкий, проявлявся під педагогічним і батьківським впливом. Діти переважно позитивно реагували на Гімн України; не завжди активно брали участь у заходах суспільно-патріотичної спрямованості, володіли українською мовою, але в основному спілкувалися російською.

Низький рівень вихованості патріотичних почуттів виявлено у 12 % ЕГ та 29% КГ обстежених. Діти не відповідали на поставлені запитання з історії Батьківщини, про національних героїв, народні традиції, про українських письменників і поетів або відповідали за допомогою навідних запитань. У дітей низький обсяг словника патріотичної спрямованості (менше 30% правильних відповідей). Пасивні у святкових заходах, присвячених Дню захисника Вітчизни, Дню Перемоги, Дню Міста. Діти уникали участі у заходах суспільно-патріотичної спрямованості, на користь іншій більш цікавій діяльності. В процесі міжособистісного спілкування користувалися російською мовою.

Для виявлення якості функціонування системи роботи, нами повторно були опитані батьки дошкільників. За результатами анкетування, позитивні результати в розумінні батьками важливості та актуальності патріотичного виховання їхніх дітей були відзначені у 68% батьків ЕГ в порівнянні з КГ 46%.

Підсумкові відповіді педагогів дозволили відзначити підвищення професійної компетентності та інформованості запитань патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку (96% опитаних педагогів вибирали пріоритетним патріотичне виховання).

Аналіз одержаних після контрольного зрізу результатів свідчить про те, що показники критеріїв, які визначали загальний рівень вихованості патріотичних почуттів в дітей старшого дошкільного віку в експериментальних групах зазнали більших змін у порівнянні з показниками контрольної групи.

Таким чином, дані контрольного експерименту підтвердили гіпотезу нашого дослідження, у якій висловлено твердження про те, що процес виховання у старших дошкільників патріотичних почуттів засобом народної гри буде ефективним за таких педагогічних умов: розробки системи роботи з виховання патріотичних почуттів у дітей; добору та застосування народних ігор патріотичної спрямованості; систематичності проведення народних ігор, що мають виховну патріотичну функцію, аналіз їх впливу на виховання патріотичних почуттів в дітей старшого дошкільного віку; наявності розвиваючого патріотичного простору в групі дітей старшого дошкільного віку.

Висновок до розділу 2

Експериментальне впровадження системи роботи з формування патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобом народної гри дає підстави для таких висновків:

Для з'ясування рівня вихованості патріотичних почуттів у старших дошкільників ми розробили програму обстеження, яка містить: 1) методику обстеження; 2) систему диференціації отриманих результатів за критеріями та їх показниками.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури для виявлення рівня вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку нами були виокремлені наступні критерії: когнітивний, емоційний, діяльнісний.

На основі виокремлених критеріїв та показників були визначені рівні вихованості патріотичних почуттів в старших дошкільників: достатній, середній, низький. Кожний етап дослідження було спрямовано на визначення рівня сформованості певного критерію за допомогою спеціально підібраних діагностичних методик.

Показниками вихованості патріотичних почуттів старших дошкільників за когнітивним критерієм виступали: а) обсяг патріотичних знань; б) обсяг словника патріотичної спрямованості; в) стійкість пізнавального інтересу до патріотичних знань.

Показниками вихованості патріотичних почуттів дошкільників за емоційним критерієм були: а) відсутність пасивності; б) готовність до формування патріотичних почуттів, любові до Батьківщини; в) ступінь розвитку емоційно-ціннісного ставлення до історичного і духовної спадщини України.

Діяльнісний критерій оцінювали за такими показниками: а) пріоритетність вибору для перегляду вітчизняних мультфільмів, читання

українських народних казок, відвідування музеїв; участь у народних іграх б) участь в святкових заходах.

Узагальнені результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що достатній рівень вихованості патріотичних почуттів виявили лише 12% респондентів ЕГ та 16% – КГ. Діти цієї групи правильно відповідали на поставлені запитання з історії Батьківщини, про національних героїв, народні традиції, про українських письменників і поетів. Мали великий обсяг словника патріотичної спрямованості (Не менше 70% правильних відповідей). У дітей відсутня пасивність при відповіді на питання, є бажання пізнавати історію, традиції та культуру рідного міста, країни. Для них характерна активність, ініціативність участі в святкових заходах, присвячених Дню захисника Вітчизни, Дню Перемоги, Дню Міста. Діти чуючи Гімн України клали руку на серце; охоче брали участь у заходах суспільно-патріотичної спрямованості, володіли українською мовою.

Досить чисельною була група старших дошкільників, які за результатами діагностики перебували на середньому рівні – 50% ЕГ та 45 % КГ. Вони майже завжди правильно відповідали на поставлені запитання з історії Батьківщини, про національних героїв, народні традиції, про українських письменників і поетів. У дітей відзначався середній обсяг словника патріотичної спрямованості (від 30% до 69% правильних відповідей). Інтерес до вивчення і поповнення знань патріотичної спрямованості не стійкий, проявлявся під педагогічним і батьківським впливом. Діти переважно позитивно реагували на Гімн України; не завжди активно брали участь у заходах суспільно-патріотичної спрямованості, володіли українською мовою, але в основному спілкувалися російською.

Низький рівень вихованості патріотичних почуттів у виявлено у 38 % ЕГ та 39 % КГ обстежених. Діти не відповідали на поставлені запитання з історії Батьківщини, про національних героїв, народні традиції, про українських письменників і поетів або відповідали за допомогою навідних запитань. У дітей низький обсяг словника патріотичної спрямованості

(менше 30% правильних відповідей). Пасивні у святкових заходах, присвячених Дню захисника Вітчизни, Дню Перемоги, Дню Міста. Діти уникали участі у заходах суспільно-патріотичної спрямованості, на користь іншій більш цікавій діяльності. В процесі міжособистісного спілкування користувалися російською мовою.

Отже, вихідний рівень вихованості патріотичних почуттів в дітей експериментальної та контрольної груп на початку формувального етапу дослідження був приблизно однаковим.

На кінець дослідження КГ та ЕГ мають такі результати: достатній рівень вихованості патріотичних почуттів показали 16 % дітей (КГ), 25 % (ЕГ), середній – 55 % дітей (КГ), 63 % (ЕГ), низький – 29 % дітей (КГ), 12 % (ЕГ).

Аналіз одержаних після контрольного зрізу результатів свідчить про те, що показники критеріїв, які визначали загальний рівень вихованості патріотичних почуттів в дітей старшого дошкільного віку в експериментальних групах зазнали більших змін у порівнянні з показниками контрольної групи.

Отже, дані контрольного експерименту підтвердили гіпотезу нашого дослідження, у якій висловлено твердження про те, що процес виховання у старших дошкільників патріотичних почуттів засобом народної гри буде ефективним за таких педагогічних умов: розробки системи роботи з виховання патріотичних почуттів у дітей; добору та застосування народних ігор патріотичної спрямованості; систематичності проведення народних ігор, що мають виховну патріотичну функцію, аналіз їх впливу на виховання патріотичних почуттів в дітей старшого дошкільного віку; наявності розвиваючого патріотичного простору в групі дітей старшого дошкільного віку.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Проведене дослідження підтвердило основні положення висунутої гіпотези та дозволило сформулювати наступні висновки:

1. В педагогічній галузі представлено досить широкий спектр досліджень цієї проблеми. Вона піднімається в низці праць класиків педагогічної думки Г. Ващенка, Б. Грінченка, Я. Коменського, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського та сучасних наукових дослідженнях Л. Артемової, О. Денисюк, О. Каплуновської, М. Машовець, О. Стаєнної та ін. В наукових дослідженнях розглядаються різноманітні засоби: історія України (О. Денисюк), народознавство (А. Богуш, Н. Лисенко), гра, переважно народна (Л. Артемова, Н. Лисенко), заняття фізичною культурою (Н. Пангелова, Є. Яхно), мистецтво (Н. Майборода) та умови формування патріотизму у дошкільників, зокрема, міжетнічна родина (М. Машовець).

2. Більшість авторів вказує на важливість і значущість патріотичного виховання дітей дошкільного віку, але не пропонують цілісну систему роботи в даному напрямі. Характерною особливістю досліджень, пов'язаних з вихованням патріотизму дітей дошкільного віку, є звернення до окремих аспектів проблеми. У той же час вивчення та аналіз роботи дошкільних навчальних закладів дозволило виокремити ряд невирішених питань, пов'язаних з патріотичним вихованням дошкільнят. Перш за все слід зазначити, що існує відсутність належної уваги педагогів до проблеми патріотичного виховання дітей, недостатньо чітке уявлення їх про шляхи виховання, критерії оцінки вихованості патріотизму у старших дошкільників, відсутність цілеспрямованості, системи в роботі з даного напрямку в процесі освітньо-виховної роботи в закладі дошкільної освіти.

3. В дослідженні наголошується, що дошкільне дитинство є визначним періодом у становленні особистості. Саме в цей час формуються основні якості людини, засади світосприйняття, ставлення до себе, оточуючих та свого місця в світі. Все це стає можливим завдяки посиленому розвитку

фізіологічних та психологічних якостей дітей у цей віковий період проходить розвиток мовленнєвої діяльності, мислення, уяви тощо.

Саме в період дошкільного дитинства закладаються засади свідомості і самосвідомості (дитина усвідомлює суспільні цінності, починає керуватися в своїй поведінці моральними нормами). Цей час є сензитивним для формування в неї основ національної самосвідомості, які містять усвідомлення своєї приналежності до нації, пробудження любові та поваги до національної мови, традицій, символіки, зародження фундаментальних рис національного характеру.

4. Для з'ясування рівня вихованості патріотичних почуттів у старших дошкільників ми розробили програму обстеження, яка містить: 1) методику обстеження; 2) систему диференціації отриманих результатів за критеріями та їх показниками. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури для виявлення рівня вихованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку нами були виокремлені наступні критерії: когнітивний, емоційний, діяльнісний.

На основі виокремлених критеріїв та показників були визначені рівні вихованості патріотичних почуттів в старших дошкільників: достатній, середній, низький. Кожний етап дослідження було спрямовано на визначення рівня сформованості певного критерію вихованості патріотичних почуттів за допомогою спеціально підібраних діагностичних методик.

5. Узагальнені результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що достатній рівень вихованості патріотичних почуттів виявили лише 12% респондентів ЕГ та 16% – КГ. Діти цієї групи правильно відповідали на поставлені запитання з історії Батьківщини, про національних героїв, народні традиції, про українських письменників і поетів. Мали великий обсяг словника патріотичної спрямованості (Не менше 70% правильних відповідей). У дітей відсутня пасивність при відповіді на питання, є бажання пізнавати історію, традиції та культуру рідного міста, країни. Для них характерна активність, ініціативність участі в святкових

заходах, присвячених Дню захисника Вітчизни, Дню Перемоги, Дню Міста. Діти чуючи Гімн України клали руку на серце; охоче брали участь у заходах суспільно-патріотичної спрямованості, володіли українською мовою.

Досить чисельною була група старших дошкільників, які за результатами діагностики перебували на середньому рівні – 50% ЕГ та 45 % КГ. Вони майже завжди правильно відповідали на поставлені запитання з історії Батьківщини, про національних героїв, народні традиції, про українських письменників і поетів. У дітей відзначався середній обсяг словника патріотичної спрямованості (від 30% до 69% правильних відповідей). Інтерес до вивчення і поповнення знань патріотичної спрямованості не стійкий, проявлявся під педагогічним і батьківським впливом. Діти переважно позитивно реагували на Гімн України; не завжди активно брали участь у заходах суспільно-патріотичної спрямованості, володіли українською мовою, але в основному спілкувалися російською.

Низький рівень вихованості патріотичних почуттів у виявлено у 38 % ЕГ та 39 % КГ обстежених. Діти не відповідали на поставлені запитання з історії Батьківщини, про національних героїв, народні традиції, про українських письменників і поетів або відповідали за допомогою навідних запитань. У дітей низький обсяг словника патріотичної спрямованості (менше 30% правильних відповідей). Пасивні у святкових заходах, присвячених Дню захисника Вітчизни, Дню Перемоги, Дню Міста. Діти уникали участі у заходах суспільно-патріотичної спрямованості, на користь іншій більш цікавій діяльності. В процесі міжособистісного спілкування користувалися російською мовою.

Отже, вихідний рівень вихованості патріотичних почуттів в дітей експериментальної та контрольної груп на початку формувального етапу дослідження був приблизно однаковим.

6. З метою підвищення вихованості патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи було реалізовано наступні педагогічні умови: розробка системи роботи з виховання

патріотичних почуттів у дітей; добір та застосування народних ігор патріотичної спрямованості; систематичність проведення народних ігор, що мають виховну патріотичну функцію, аналіз їх впливу на виховання патріотичних почуттів в дітей старшого дошкільного віку; наявність розвиваючого патріотичного простору в групі дітей старшого дошкільного віку.

7. На кінець дослідження КГ та ЕГ мають такі результати: достатній рівень вихованості патріотичних почуттів показали 16 % дітей (КГ), 25 % (ЕГ), середній – 55 % дітей (КГ), 63 % (ЕГ), низький – 29 % дітей (КГ), 12 % (ЕГ).

8. Аналіз одержаних після контрольного зрізу результатів свідчить про те, що показники критеріїв, які визначали загальний рівень вихованості патріотичних почуттів в дітей старшого дошкільного віку в експериментальних групах зазнали більших змін у порівнянні з показниками контрольної групи.

9. Отже, дані контрольного експерименту підтвердили гіпотезу нашого дослідження, у якій висловлено твердження про те, що процес виховання у старших дошкільників патріотичних почуттів засобом народної гри буде ефективним за таких педагогічних умов: розробки системи роботи з виховання патріотичних почуттів у дітей; добору та застосування народних ігор патріотичної спрямованості; систематичності проведення народних ігор, що мають виховну патріотичну функцію, аналіз їх впливу на виховання патріотичних почуттів в дітей старшого дошкільного віку; наявності розвиваючого патріотичного простору в групі дітей старшого дошкільного віку. Таким чином, мети дослідження досягнуто, гіпотезу підтверджено, завдання виконано.

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ ТА БАТЬКІВ З ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Патріотичне виховання старших дошкільнят воно повинно мати комплексний характер, пронизувати всі види діяльності дітей, здійснюватися у повсякденному житті та на спеціально організованих заняттях. А його ефективність зумовлена насамперед громадянською позицією самого педагога та активним залученням дітей до пізнання нашої країни і діяльності на її благо

Значне місце в патріотичному вихованні відведено участі дітей у заходах патріотичного змісту. Найчастіше їх організують з нагоди відзначення державних свят. Найважливіше державне свято з День Незалежності України – випадає влітку, тож повноцінно відзначити його в дитсадку, залучивши всіх вихованців закладу і їхні родини, практично неможливо. Натомість пропонуємо провести восени тематичний тиждень «Дні України», що органічно увіллється в систему роботи з патріотичного виховання.

Організувати такий тиждень можна в різні способи. Кожен день може бути присвячений окремій історичній епосі, предмету чи поняттю. Наприклад: дні рідного села/міста, столиці України, якогось регіону, вишиванки, народної казки, пісні, винахідника і раціоналізатора, народного героя (кожна група може обрати героя будь-якого історичного періоду), народного/сучасного мистецтва тощо. Можна опрацьовувати теми під час різних видів діяльності, не прив'язуючись до конкретного дня. Загалом для досягнення позитивних результатів запланованої роботи тематику краще обирати колегіально на демократичних засадах, орієнтуючись на Державний стандарт. Важливо добирати різноманітні теми, розкриваючи дітям яскраві неповторні риси різних історичних періодів і сучасності, види людської діяльності в певні часи, народні традиції тощо.

ЗАХОДИ ПАТРІОТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

У рамках тематичного тижня «Дні України» рекомендуємо проводити такі заходи:

Бесіди в дружнім колі: «Наша Вітчизна – Україна», «Я – громадянин-патріот», «Пам'яті вдячні нащадки», «Моя рідна Україна», «Державні символи України», «Мої права та обов'язки», «Моя земля, земля моїх предків», «Видатні співвітчизники», «Україно, матінко моя», «І синє небо, і жовте колосся», «Народні символи» тощо.

Проекти: «Чисте місто здорові мешканці – міцна держава», «Вода – життя людини, здоров'я народу, багатство країни», «Друге життя використаним речам»; «Збережи дерево – подбай про майбутнє» тощо. Реалізація таких проектів дає змогу дієво формувати почуття патріотизму, ефективно поєднувати на практиці набуті компетентності з правової, економічної та екологічної освіти, формує природодоцільну поведінку та валеологічні знання. Адже потрібно знати, як раціонально використовувати природні ресурси, не завдаючи при цьому шкоди природі рідного краю (крім того, саме екологічно чисті технології найвигідніші економічно). Участь у таких проектах сприяє формуванню соціальної та комунікативної компетентностей, бо для досягнення поставлених цілей потрібно вміти домовлятися та об'єднуватися, а також збагачує уявлення дітей про світ професій, сучасні наукові досягнення, розвиток мистецтва.

Тематичні свята, вікторини, конкурси: «Люблю я свій народ – ціную його звичаї», «Козацькому роду нема переводу» тощо.

Фестивалі народної творчості, ярмарки.

Благодійні акції за участю волонтерів, громадських активістів.

Вечори пам'яті: «Їхні славні імена в літописі козацтва... (Другої світової війни, українського мистецтва тощо)», «Видатні українці зі світовим ім'ям», «Наша вулиця носить ім'я...», «Пам'ятаємо, перемагаємо!» та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонець М.Я. Проблеми формування національної свідомості. *Рідна школа*. 1991. № 2. С. 5–9.
2. Артемова Л. В. «Театр і гра». Вдома, у дитячому садку, в школі [Пер. з рос. – 2 вид.]. Київ : Томіріс, 2002. 291 с.
3. Бабій Н. Особливості етнопсихологічних уявлень дітей старшого дошкільного віку. *Освіта регіону*. 2011. № 2. С. 253–257.
4. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція від 12.01.2021). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya> (дата звернення: 13.01.2021).
5. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-х кн. Кн.1.: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : навч.-метод. видання. Київ : Знання 2003. С. 32–44.
6. Богінич О. Народна скарбничка. *Дошкільне виховання*. 2002. №8. С. 16-17.
7. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підруч. для ВНЗ. Київ : Слово 2008. С. 40-48.
8. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі. Київ : Знання 2002. С. 36–49.
9. Боришевський М. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості. *Цінності освіти і виховання особистості : наук.-метод. зб.* Київ, 1997. С. 21–25.
10. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, вихованців, молоді і батьків. Полтава : Полтавський вісник, 1994. С.192 .
11. Ващенко Г. Психологічні властивості українців і причини наших невдач. *Рідна школа*. 2000. №2. С. 12–20.
12. Використання народної гри у вихованні моральних якостей у дітей

дошкільного віку: методичний посібник / укл.: І.І. Могилевська, Л.В. Буката
Суми : 2018. 84 с.

13. В ігри грай – свою країну знай. Дидактичні ігри для старших дошкільнят. Дошкільнє виховання. 2006. №8. С. 26-27.

14. Вишневський О. Сучасне українське виховання : педагогічні нариси
Львів : Львів. наук.-метод. ін-т освіти, Львів. обл. пед. т-во ім. Г. Ващенко,
2000. С. 238 .

15. Вугрич В.П. До питання про природу і сутність патріотизму.
Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матеріали звітної науково-практичної конференції. Київ, 2003. С. 8–12.

16. Гавриш Н., Крутій К. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи. Дошкільнє виховання. 2015. №8. С. 2–7.

17. Газіна І.О. Формування в дошкільників першооснов національної самосвідомості (психолого-педагогічні особливості). *Педагогіка.* 2005. №1. С. 8–10.

18. Галашевська О. У душі громадянськості. *Дошкільнє виховання,* №8, 2007. С. 24.

19. Гнатюк В., Черниш П. Виховний ідеал – бути патріотом. *Початкова школа.* 1998. № 3. С. 36–40.

20. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави: студії виховання. *Рідна школа.* 2001. № 2. С. 9–14.

21. Гуменникова Т.Р. Українські національні традиції як засіб формування першооснов моральної культури. *Початкова школа.* 2003. № 1. С. 38–40

22. Денисюк О. М. Формування уявлень дітей старшого дошкільного віку про історію України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 [наук. кер. Артемова Л. В.] ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ : [б. в.], 2000. 20 с.

23. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). Київ : МО, 1993. 121 с.
24. Дитяча психологія : навч. посіб. / Р.В. Павелків, О.П. Цигипало. Київ : Академвидав, 2008. 446 с.
25. Доукіна О.М. Національно-ціннісні орієнтири в сімейному вихованні. Цінності освіти і виховання. Київ, 2003. С. 107–109.
26. Ігнатенко П.Р. Виховання громадянина : психолого-педагогічний і народознавчий аспекти : навч.-метод. посібник. Київ : Інститут змісту і методів навчання, 1997. С. 252.
27. Інструктивно-методичні рекомендації «Про організацію національнопатріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах» (додаток до листа МОН від 25 липня 2016 р. №1/9-396). Вихователь-методист дошкільного закладу. 2016. №8. С. 52-57.
28. Каплуновська О. М. Патріотичне та інтернаціональне виховання: особливості організації з дітьми дошкільного віку. [Електронний ресурс] http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip5.html
29. Кисельова Н. Виховувати патріотів. *Дошкільне виховання*. 2001. № 3. С. 27–28.
30. Кисельова О. Ми маленькі українці. *Дитячий садок* 2007. №20. С. 36–37.
31. Кисіль Н. В. Школа маленьких патріотів. Проект освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Харків: Видавнича група «Основа», 2016. 216 с.
32. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Дошкільне виховання*. 2003. № 2. С. 3–8.
33. Козакова І. Особливості патріотичного виховання дошкільнят. *Обруч*, 2003. № 6. С. 8–12.
34. Кононко О.Л. Душевність, людяність, щирість. *Дошкільне виховання*. 1999. №2. С. 8–9.
35. Кремень В.Г. Веління часу: плекати національну гордість у дітей.

Педагогічна газета. 1998. № 7. С. 1.

36. Кудикіна Н. Українські народні дитячі ігри малих форм. *Палітра педагога*. 2002. №2. С. 3-5.

37. Кузьмук Л. Плекаємо патріотів. Досвід організації роботи з педагогами та батьками. *Дошкільне виховання*. 2018. №8. С. 14-16. 12.

38. Курчатова А. В. Підготовка майбутніх вихователів до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами краєзнавства. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2018. №81(1). С. 174-178.

39. Лещенко О.М. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку. *Дошкільне виховання*. 2003. №9. С. 12–16.

40. Лижник О.М. Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку. *Хмельницький дошкільний навчальний заклад № 15*, 2016 132 с.

41. Матвієнко П. Живодайні джерела патріотизму. *Дошкільне виховання*. 2001. №8. С. 8-9.

42. Матвієнко С. І. Специфіка патріотичного виховання у дошкільному дитинстві. Соціально-моральний розвиток і виховання дітей дошкільного віку: кол. моногр. за заг. ред. О.Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 169-198.

43. Машовець М.А. Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку в сучасних умовах розвитку суспільства. *Вісник Інституту розвитку дитини : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова*. 2009. Вип. 5. С. 125–130.

44. Міщенко Н. Який же проросте патріотизм? *Рідна школа*. 2004. №1. С. 1–8.

45. Народна пісенна творчість у вихованні національної свідомості дошкільників. Парціальна програма / уклад. А. О. Грабарєва, Н. Ф. Кугуєнко. Харків: Вид-во «Ранок», 2014. 192 с.

46. Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку в

інтересах сталого розвитку: навч.-метод посібн. URL:
<https://dorobok.edu.vn.ua/file/get/1590>

47. Осадча В.І. Народні хороводні ігри. Творча скарбниця. *Бібліотека вихователя дитячого садка*. 2004. № 9. С. 75-103.

48. Палець Ю. Це моя Україна, що, як тато й мама одна. Заняття-подорож для старших дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2018. №8. С. 10-11.

49. Патріотичне виховання в ДНЗ / уклад. Кривоніс М. Л., Дроботій О. Л. Харків: Вид-во «Ранок», 2017. 192 с.

50. Петков С., Коломоєць С., Притула О. Патріотичне виховання. Теорія і практика Видавництво Професіонал 2020, 224 с.

51. Повалій Л. Патріотичні традиції родинного виховання. *Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах : матер. звітної наук.-практич. конф. Київ, 1999. С. 66–68.*

52. Поліщук І. Народна гра як засіб патріотичного виховання дошкільників Електронний ресурс. Режим доступу: management.kr.sch.in.ua/Files/.../5.38Ірина20%Поліщук%

53. Поніманська Т. Виховання людяності: програмні вимоги. *Дошкільне виховання*. 2008. № 5. С. 7.

54. Поніманська Т.І. Моральне виховання дошкільників. Київ : Вища школа, 2005. 150 с.

55. Приходько Ю. О. Формування позитивних взаємин у дитячому колективі. Київ : Вища школа, 2007. 120 с.

56. Приступа Є.Н. Світ дитячої гри. *Бібліотека вихователя дитячого садка*. 2007. № 6, квітень. 120 с.

57. Приступа Є.Н., Ващеба О.М. Рухові ігри та забави. Львів : Троян, 1992. 88 с.

58. Раз – лічилка, два – лічилка / упоряд. О.О. Яловська. Тернопіль : Мандрівець, 2008. 80 с.

59. Січовик І. Дитячі ігри та розваги. Київ : Вид. центр «Просвіта», 2004. 424 с.

60. Скуратовський В.Т. Дідух: Свята українського народу. Київ : ЛПРА, 1995. 272с.
61. Стаєнна О. О. Формування основ громадянськості у дітей старшого дошкільного віку. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. / Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне : Рівненський держ. гум. ун-т, 2011. Вип. 1 (44). С. 102–106.
62. Сухомлинська О.В. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Дошкільне виховання*. 2003. №2. С. 3–8.
63. Хорламова О.Л., Кравченко Т.В. Виховання у дітей в сім'ї патріотизму як життєвої цінності. *Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах : матер. звітної наук.-практич. конф.* Київ, 1999. С. 34–37.
64. Цьось А.В. Українські народні ігри та забави. Луцьк: Надстир'я, 1994. 96 с.
65. Чорна К.І. Патріотизм – духовна цінність молодих громадян України. *Цінності освіти і виховання. Науково-методичний збірник / За заг. ред. О.В.Сухомлинської*. Київ, 1997. С. 209–212.
66. Шевчук А. Розвиток дошкільнят в музично-руховій діяльності: навч.-метод. забезпечення програми «Дитина». Київ: Шк. світ, 2006. 128 с.
67. Щербань П.М. Національне виховання в сім'ї. Київ : Борівітер 2000. С. 26-30.
68. Якименко О.В. Патріотичне виховання в ДНЗ Київ : Основа, 2019. 464 с.
69. Яковенко Я. Хороводні ігри. *Дошкільне виховання*. 2008. № 6. С. 24-25.
70. Якубенко В. Від народознавства – до свідомого патріотизму. *Дошкільне виховання*. 2002. №8. С. 12-13.
71. Яланський П.Г. А я квача не боюся!... Київ : Веселка, 1981. 88 с.
72. Ясєв Н.Ю. Виховання основ патріотичних почуттів дошкільнят. Могильов, 2000. 59 с.

АНКЕТА ДЛЯ ПЕДАГОГІВ

Мета: з'ясувати готовність педагогів до роботи з виховання патріотизму у дітей, рівень володіння педагогами ЗДО питаннями методики патріотичного виховання.

1. Який зміст ви вкладаєте в поняття «патріотизм», «патріотичне виховання»? Чи вважаєте Ви за необхідне і можливе починати виховання патріотизму з дошкільного дитинства? Чому?

2. Чи достатньо добре ви знаєте культурно-історичну спадщину села, краю, країни, щоб забезпечити входження дитини в національну культуру?

3. Чи задоволені Ви своєю професійною підготовкою з питання виховання патріотизму у дошкільнят?

4. Які питання патріотичного виховання дітей викликають у вас труднощі?

5. Якими способами Ви підвищуєте свій рівень компетентності в питаннях виховання патріотизму у дітей?

6. Чи знаєте Ви, що і як розповідати дітям про рідне село, столицю, країну?

7. Яку літературу, на Ваш погляд, можна використовувати при ознайомленні дітей з рідним селом, містом, країною, їх історією? Назвіть відомі вам джерела.

8. Яка методична допомога Вам необхідна для реалізації завдань виховання патріотизму у вашій групі?

9. Чи виникають у вас труднощі в створенні розвивального середовища групи, що стимулює виховання патріотизму у дошкільника? Назвіть їх.

10. Допомога і підтримка яких фахівців вам необхідна для ефективного вирішення завдань виховання патріотизму?

11. У якому напрямку Ви хотіли б удосконалити свої знання про виховання патріотизму у дошкільнят – теоретична або методична підготовка?

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ

Будь ласка, дайте відповідь на запропоновані нижче питання.

1. Який зміст Ви вкладаєте в поняття «патріотизм»?
2. Чи вважаєте ви за необхідне і можливе починати виховання патріотизму з дошкільного дитинства? Чому?
3. Яку роль Ви відводите сім'ї у вихованні патріотизму у дітей? Чому?
4. Які традиції і звичаї існують у Вашій родині?
5. Чи відвідуєте Ви з дитиною пам'ятки нашого міста (музеї, театри, пам'ятники, походи до пам'ятних місць)? Як часто?
6. Чи хотіли б ви отримати консультацію педагогів дитячого садка з питань патріотичного виховання дітей в сім'ї?
7. Які питання патріотичного виховання дитини в сім'ї викликають у Вас найбільший інтерес?

